

הוספות והשלמות לספר שרי האלף א: ספרי הפוסקים

שמחה עמנואל*

לפני למעלה מארבעים שנה נטלו על עצמם הרב מנחם מנדל כשר ויעקב דב מנדלבוים משימה גדולה וחשובה: להכין רשימה ביבליוגרפית של כל ספרי התנאים, האמוראים, הגאונים והראשונים שיצאו לאור. בספרם, שנקרא 'שרי האלף', רשמו שני המחברים אלפי חיבורים, שנדפסו באין ספור מקומות; חלקם כספרים שלמים בפני עצמם, חלקם בתוך מאמרים שנדפסו בבימות שונות ומגוונות וחלקם כנספחים לחיבורים אחרים (חיבורים שלא נדפסו, הן אלו המצויים עדיין בכתבי יד והן אלו שאבדו מהעולם, לא נכללו בספר).¹ מטרתו המוצהרת של הספר היא צנועה: 'לתת לפני הקורא כל שמות ספרי חז"ל, הגאונים והראשונים שהופיעו בדפוס',² אך למעשה יש בספר הרבה הרבה מעבר לזה; המחברים רשמו בדרך כלל את כל המהדורות של כל ספר וספר,³ ורשמו גם אלפי מחקרים שנכתבו על ספרים אלו, מחקרים שנדפסו במקומות רחוקים ומפוזרים, שאין יד הלומד מצויה בהם.

המהדורה הראשונה של ספר שרי האלף יצאה לאור בשנת תשי"ט, ומהדורה שנייה, רחבה הרבה יותר, יצאה לאור לאחר עשרים שנה, בשנת תשל"ט. הצורך במהדורה השנייה נבע בעיקר בגלל הפריחה הגדולה והמבורכת שחלה בעשרות השנים האחרונות בפרסומם של חיבורים חדשים של חכמי ימי הביניים ובמחקרים על חיבורים אלו. מאות כרכים ומאמרים נוספו בשנים אלו למדף הספרים, הן של חיבורים חדשים לחלוטין שנדפסו לראשונה מכתבי יד והן של מהדורות חדשות ומתקנות לחיבורים שנדפסו כבר בעבר. אך המהדורה השנייה נדפסה באמצעותו של הגל, ולא בסופו; ספרים רבים לאין קץ נדפסו לאחר שיצאה לאור המהדורה השנייה, בשנת תשל"ט, והם לא רשומים באף רשימה ביבליוגרפית מסודרת. ואם אין בידנו רשימה ביבליוגרפית של הספרים, על אחת כמה וכמה שאין בידנו רשימה מסודרת של המאמרים, הנדפסים בחלקם בבימות רחוקות ונידחות (חלק גדול מהמאמרים - אלו שנדפסו בבימות ישיבתיות ומסורתיות, אם בכתבי עת ואם בקבצים חד פעמיים - אף איננו נרשם במאגר הגדול של 'רשימת מאמרים במדעי היהדות').⁴ גם דיונים מחקרניים חשובים מסתתרים פעמים רבות במקומות רחוקים ומפתיעים, שקשה מאוד לאתרם.⁵

מיד עם הופעתה של המהדורה השנייה של הספר בדפוס, התחלתי לרשום לעצמי בשולי הספר הוספות ועדכונים. רשימות אלו נעשו לצרכי האישיים, אך ידידים וחברים שידעו על רשימותיי פנו אלי מפעם

* החוג לתלמוד, אוניברסיטת תל-אביב, רמת-אביב, תל-אביב.

¹ מ"מ כשר וי"ד מנדלבוים, שרי האלף: רשימת הספרים שבדפוס ומחבריהם שחיו בתקופה בת אלף שנים, מזמן חתימת התלמוד, שנת ד"א ר"ס, עד שנת ה"א ר"ס, תקופת השלחן ערוך, בתוספת רשימת כל ספרי התנאים והאמוראים והמיוחסים להם, ניו יורק תשי"ט; מהדורה חדשה מתוקנת, שני כרכים, ירושלים תשל"ט. מאמר בקורת על המהדורה השנייה כתב י' תבורי, קרית ספר, נד (תשמ"מ), עמ' 148-153. כל ההפניות מכאן ואילך הן למהדורה השנייה.

² פתח דבר, עמ' 5.

³ הספרים הנפוצים ביותר זכו לפעמים לטיפול רשלני יותר, והמעין בספר איננו יודע, למשל, מה הם הדפוסים הראשונים של המשנה, התוספתא ושני התלמודים (ראה עמ' ט, מס' 1-2; עמ' יז, מס' 12; עמ' יח, מס' 13; עמ' קסה, קסז, קסה, קסט-קע) או מהם הדפוסים הראשונים של פירוש רש"י לתלמוד (ראה עמ' קעב, מס' 14).

⁴ קטעים מספר האסופות, למשל, נתפרסמו בשנים האחרונות בתריסר מאמרים שונים (ראה להלן בערכו).

⁵ ראה, למשל, מאמרו של י' אנגלרד הנזכר להלן, מס' 150.

לפעם וביקשו לברר פרטים על מהדורות חדשות ועל מחקרים מעודכנים. משנוכחתי לדעת כי יש ברשימותי תועלת לרבים, מצאתי לנכון להעלותן על הכתב ולפרסמן ברבים. בשלב זה מתפרסמות כאן ההוספות וההשלמות למחלקה השישית בספר שרי האלף, שבה נרשמו ספרי הפוסקים, ואני מקווה שיעלה בידי לפרסם את ההוספות וההשלמות למדורים נוספים.⁶

כמה מילים על שיטת הרישום.

א. ההשלמות הן כמובן למהדורה השניה של ספר שרי האלף. המספר המופיע בראש הערך מפנה לערך המקביל בשרי האלף, וערכים שאין בראשם מספר הם ערכים חדשים, של חיבורים שלא נזכרו בשרי האלף.

ב. בחלקו השני של שרי האלף (עמ' תקמז-תרפד) נדפסו 'השלמות והוספות', בעריכתו של י"ש שפיגל. השלמות והוספות אלו לא נכללו כמובן ברשימתי. מאידך, כללתי ברשימתי את ההשלמות וההוספות שנרשמו בשלושה מאמרים שנדפסו בשנתון נועם.⁷ רשימתי כוללת בעיקר פרסומים מעשרים וחמש השנים האחרונות, אך לא נמנעתי מלהכניס גם פרסומים קדומים יותר, שנשמטו בשרי האלף.

ג. הערות והבהרות מעטות שהוספתי בשולי הדברים מסומנות בסוגריים מזוותים. פריטים שנרשמו כבר בשרי האלף (או בהשלמות והוספות שבסופו), ונשנו כאן בשל חידוש מסויים שנוסף בהם, מסומנים בכוכבית.

ד. לא סמכתי ברשימותיי על רישומים ביבליוגרפיים של אחרים (כגון רשימות 'נתקבל במערכת' המופיעות בכתבי עת שונים). רשמתי רק ספרים שראיתי בעיניי, ולקראת פרסום הרשימה אף בדקתי מחדש את כל הפריטים הרשומים בה. דפוסי צילום של ספרים לא נרשמו בדרך כלל; מאידך, רשמתי צילומים והדפסות חוזרות של מאמרים, כדי לסייע בידי מי שהמאמר המקורי איננו בהישג ידו.

ה. רשמתי את כל המהדורות הידועות לי של כל חיבור וחיבור. חיבורים רבים יצאו לאור בכמה מהדורות, ואין צריך לומר שהמהדורות אינן כולן ברמה אחת, אך לא באתי לשפוט כאן איזו מהדורה טובה יותר.⁸

ו. רשמתי לא רק חיבורים שנדפסו בשלמותם, אלא גם קטעים וחלקי חיבורים שנדפסו במאמרים שונים או כנספחים לספרים אחרים. עם זאת, אם החיבור נדפס לאחר מכן בשלמותו, נמנעתי בדרך כלל מלרשום את חלקי החיבור שנדפסו במקוטע קודם לכן.

ז. שמות המהדירים – כולם חכמים, כולם נבונים, ורבים מהם אף רבנים מופלגים – הובאו ללא תארים, כמקובל ברשימות ביבליוגרפיות.

אין ספק שהרשימה המובאת כאן איננה שלמה, ופריטים רבים נעלמו בוודאי מעיניי. בשל כך דחיתי שנים רבות את פרסום הרשימה, מתוך תקווה להשלים את החסר. עם זאת, דומה שהיקפה הגדול של הרשימה מצדיק את פרסומה כבר עתה, על אף שהיא איננה מושלמת. תודתי נתונה מראש לכל מי שיודיעני הן על

⁶ רשימתי איננה באה להחליף את הצורך הדחוף להוציא מהדורה מתוקנת של שרי האלף, על פי הכללים הביבליוגרפיים המקובלים. אין ספור של פריטים ביבליוגרפיים רשומים בשרי האלף בצורה רשלנית, שאיננה מובנת אלא ליודעי דבר, כגון: 'בריל בספר השנה שלו' (עמ' שסח, מס' 26); 'שטיינשניידר, עמ' 691, סי' 4230' (עמ' שפו, מס' 142); וכהנה רבות.

⁷ י"ד מנדלבוים, 'הוספות לספר "שרי האלף"', נועם, כג (תשמ"א), עמ' רמד-שיג; שם, כד (תשמ"ב), עמ' רנב-רעד; שם, כה (תשמ"ג-תשמ"ד), עמ' רטו-רלג.

⁸ הלב נחמץ לראות חיבורים היוצאים לאור שוב ושוב על ידי מהדירים שונים ואת המאמץ האדיר המושקע מחדש בכל מהדורה (כגון: עבודת הקודש לרשב"א [ראה להלן בערכו], חמש מהדורות שונות!), ולעומתם חיבורים חשובים אחרים, שאיש לא טורח בהדרתם (לעניין זה ראה: ש"ז הבלין, 'כיוונים בהוצאת ספרי הראשונים', המעין, כרך ח [תשכ"ח], גליון ב, עמ' 29-40, ותגובתו של י' בוקסבוים, 'כיצד רושמן וכיצד מבקרין', סיני, סא [תשכ"ז], עמ' שטז-שכ. דבריו של בוקסבוים נכתבו בתגובה לנוסח ראשון של המאמר, שנדפס שנה קודם לכן). מי שחפץ בהמלצה על המהדורה הטובה יותר ימצא את מבוקשו בספרו המצויין של י' שילת, על הראשונים: ספר עזר לתולדות הראשונים וחיבוריהם ההלכתיים, מעלה אדומים תשנ"ח.² מטרתו של הרב שילת, כפי שהיא מוצגת בהקדמתו לספר, היא לרשום מהדורה אחת בלבד – זו המדויקת והמעודכנת ביותר – של כל חיבור, ובתנאי שהיא נדפסה בספר, ולא במאמר.

החסר ברשימה זו והן על פרסומים חדשים שיצאו לאור בעתיד, הן אלו שבמחלקה זו והן אלו שבמחלקות אחרות של שרי האלף.⁹

⁹ לפי הכתובת: שמחה עמנואל, בית אל, ד"נ מזרח בנימין 90631.

(1) אבודרהם

אבודרהם השלם עם תשלום אבודרהם... מנקדת מגהת ומתקנת על-פי דפוסים קדמונים וכתבי יד, מהדורת י"י וידבסקי, שני כרכים, ירושלים תשנ"ה.
 'תשובת ר' יוסף בן פלאה להראב"י אב"ד בעניני ברכות', ישורון: מאסף תורני, ב (תשנ"ז), עמ' מו-נח; 'אבודרהם - סדר שחרית של חול', שם, ג (תשנ"ז), עמ' נו-סז; ספר זכרון להגאון רבי שילה רפאל, בעריכת י"א מובשוביץ, ירושלים תשנ"ח, עמ' קמה-קנז >הלכות חנוכה. שלושת הקטעים הנזכרים הם מתוך מהדורת מכון אור הספר, העתידה לצאת לאור.
 ד' יצחקי, 'פירוש ברכת המינים לרבינו דוד אבודרהם', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ד, עמ' יז-כ.

'פירוש סדר עבודה לרבנו דוד אבודרהם', בתוך: תוספות ישנים למסכת יומא [ו]קובץ ראשונים על סדר עבודת יוה"כ פ, מהדורת א' אריאלי, ירושלים תשנ"ג, עמ' קלה-קס (בספירת הדפים השנייה), ושם במבוא, עמ' 13.
 סדר העבור מתוך ספר אבודרהם, מהדורת מ' דר, ירושלים תשנ"ב.
 'קטעים מספר האבודרהם החסרים בכל הדפוסים', בתוך: ספר הזכרון לרבי משה ליפשיץ, בעריכת ר' רוזנבוים, ניו יורק תשנ"ו, עמ' תעג-תעה >חלק מהפירוש לפרק במה מדליקין.<
 ספר אבודרהם על הל' פדיון הבן, יו"ל ע"י יעקב יהושע בויס לרגל פדיון בני בכורי ירושלים תשנ"ז.
 מ' בניהו, רבי אליהו קפשאלי איש קנדיאה, תל אביב תשמ"ג, עמ' קנב >על זמן הדפסתו של דפוס קושטא.<
 ע"ע להלן, מחלקה שביעית, עמ' תקג, מס' 478: פירוש ההגדה של פסח לר' דוד אבודרהם.

(3) אבן הראשה

ש"א שטרן, 'פסקים חדשים מספר "אבן הראשה" לרבינו אליעזר בן רבי נתן - הראב"ן', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ב, עמ' ט-יא; הנ"ל, 'על "סדר חינוך ילדים" וספר "אבן הראשה"', שם, גליון ג, עמ' קז.

(6) אהל מועד

י"ש שפיגל, 'שער ראשית חכמה [הארון] ושער הרפואה [הארון] לרבי שמואל ב"ר משולם', ספר זכרון להרב יצחק נסים, בעריכת מ' בניהו, ירושלים תשמ"ה, ג, עמ' קצט-שז.
 הנ"ל, 'הקדמת החיבור וסדר ליל פסח לר' שמואל ב"ר משולם ירונדי בעל אהל מועד', מוריה, שנה כא, גליון י-יב (תשנ"ח), עמ' ו-טו.
 'השלמה לספר אהל מועד כת"י: אהל מועד שער התפלה', צהר, [ח]: אהל ברוך לזכרו ולע"נ של הגאון רבי ברוך אויערבאך זצ"ל, ירושלים תש"ס, עמ' ט-יב.

אור החיים

י"מ פלס, 'קטע מספר "אור החיים" לאחד מקדמוני אשכנז', צפונות, שנה ג (תשנ"א), גליון ב (י), עמ' כ.

(8) אור זרוע

אור זרוע השלם לרבנו יצחק ב"ר משה מוינא הלכות שבת ועירובין, יוצא לאור במהדורה חדשה ומתוקנת על פי כתבי יד, עם שינויי נוסחאות, מקורות וביאורים, מהדורת ש"י קליין, ירושלים תשס"א.
 י"א מובשוביץ, 'אלפא ביתא לבעל ה"אור זרוע"', ספר זכרון להגאון רבי שילה רפאל, בעריכת י"א מובשוביץ, ירושלים תשנ"ח, עמ' צה-קמד.

ע' פוקס, 'עיונים בספר "אור זרוע" לר' יצחק בן משה מוינה', עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג.

E.G.L. Schrijver, 'Some Light on the Amsterdam and London Manuscripts of Vienna's *Or Zarua*', *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester*, 75,3 (1993), pp. 53-82.

י"פ פערלא, 'הערות על ספר המנהיג; ברכת אברהם; אור זרוע; ופרושי רבינו יעקב מוינא; מטה משה', נועם, כ (תשל"ח), עמ' יב-לה.

(9) האורה

ש' אס"פ, 'תשובות רש"י, הוצאת י.ש. אלפנביין [בקורת]', קרית ספר, כא (תש"ד-תש"ה), עמ' 266.

תשובות הגאונים החדשות, ועמן תשובות, פסקים ופירושים מאת חכמי פרובאנס הראשונים, מהדורת ש' עמנואל, ירושלים תשנ"ה, מבוא, עמ' כח-כט.

(10) איסור והיתר לר' יונה אשכנזי

הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט (דרשות מהר"ש), מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשל"ז, הקדמה ומבוא, עמ' יח, הערה 26.

י"ח סופר, 'ספרים וסופרים', צפונות, שנה ד (תשנ"ב), גליון א (יג), עמ' פד.

חיבור איסור והיתר לר' יעקב בר משה דבאנוילע

שיטת הקדמונים על מסכת חולין, מהדורת מ"י בלוי, א, ניו יורק תשמ"ט, עמ' ט-קלז, ושם במבוא, עמ' 2-3.

איסור והיתר לרבינו שמואל

ד' דבליצקי, 'איסור והיתר לרבינו שמואל', צפונות, שנה ד (תשנ"ב), גליון ב (יד), עמ' יד-יח.

(12) איסור והיתר לרש"י

א"ח פריימן, 'תשובות רש"י', ספר רש"י - קובץ תורני מדעי, בעריכת י"ל פישמן, ירושלים תש"א, עמ' קמ-קנב > מתפרסמות כאן ארבע תשובות מכ"י איסור והיתר לרש"י < .
פעמי יעקב, שנה ד (תשנ"ג), קונט' ה-ו (כז-כה), עמ' ז-י; שם, שנה ז (תשנ"ו), קונט' א (לד), עמ' יא-יג.

איסור משהו לר' משלם בר יעקב מלוניל

א' קופפר, 'ספר "איסור-משהו" השלם לר' משלם בר' יעקב מלוניל והמשך לספר "איסור-משהו" להראב"ד', קבץ על יד, ספר היובל: סדרה חדשה, ספר יא (כא), חלק ב (תשמ"ט), עמ' 63-101.

(13) איסור משהו להראב"ד

א' קופפר, 'ספר "איסור-משהו" השלם לר' משלם בר' יעקב מלוניל והמשך לספר "איסור-משהו" להראב"ד', קבץ על יד, ספר היובל: סדרה חדשה, ספר יא (כא), חלק ב (תשמ"ט), עמ' 66-67, עמ' 79 הערה 78 ועמ' 102-107.

ב"ז בנדיקט, מרכז התורה בפרובאנס, ירושלים תשמ"ה, עמ' 341-343.

(14) אמרכל

ש' עמנואל, 'חיבוריו ההלכתיים של ר' אלעזר מוורמייזא', תעודה, טז-יז (תשס"א), עמ' 230-229.

(15) האסופות

'עוד קטעים מכ"י...': יש למחוק משפט זה. השווה להלן, בעלי אסופות. הלכות מילה וגרים: בספר זכרון ברית לראשונים (להלן, מס' 87) ח"ב; קטעים נוספים אצל א' באומגרטן, "כך אומרות המילדות החכמות": מיילדות ומיילדות באשכנז במאה הי"ג, ציון, סה (תש"ס), עמ' 67-74.

M. Gaster, 'The Sepher Assufot', *Judith Montefiore College, Ramsgate, Report for the year 1892-1893*, London 1893, pp. 31-74 (= idem, *Studies and Texts*, London 1925-1928, II, pp. 711-724; III, pp. 216-243)*

V. Aptovitzer, 'Formularies of Decrees and Documents from a Gaonic Court', *JQR*, n.s. 4 (1913-1914), pp. 23-51 >השווה: מספרות הגאונים, מהדורת ש' אסף, ירושלים תרצ"ג, עמ' 213-214.

ש"א שטרן, הגדה של פסח עם פירוש הראב"ן, בני ברק תשמ"ה, עמ' ג-ט, קו-קלא, ושם במבוא, עמ' 17-18 > עמ' גז מקבילים לנדפס אצל גסטר, עמ' 216-218; עמ' קו-קכב מקבילים לנדפס אצל גסטר, עמ' 218-227.

הנ"ל, 'ספר האסופות: הלכות חנוכה ופורים', קובץ תורני מים חיים, בני ברק תשמ"ח, עמ' לג-מג.

הנ"ל, 'ספר האסופות: הלכות ספירת העומר', קובץ תורת משה, א (תשמ"ח), עמ' ה-יא. הנ"ל, 'סדר חינוך הילדים לתורה וליראה מבית מדרשם של חכמי אשכנז', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון א, עמ' טו, כ-כא > הרוב מקביל לנדפס אצל גסטר, עמ' 228-229.

הנ"ל, 'הלכות ראש השנה': כבוד חכמים עטרת פז, קובץ מיוחד... לכבודו ולזכותו של... אדמו"ר מרן מנחם מענדל שניאורסאהן מליובאוויטש, כפר חב"ד תשמ"ט, עמ' יט-לא.

הנ"ל, 'סדר ארוסין ונשואין לרבתינו הראשונים, בני ברק תש"ן, עמ' ל-מט, פב-צא. הנ"ל, 'קובץ יד הרש"ז, ב: חידושים וביאורים ובירורי הלכה בעניני מסכת סוכה, בני ברק [תשנ"א], עמ' ט-טו >הלכות לולב ואתרוג.

הנ"ל, 'סדר קידוש והבדלה לרבתינו הראשונים, בני ברק תשנ"ב, עמ' יז-כד, עד-פ. הנ"ל, 'סדר כתובה כהלכתה, בני ברק תשנ"ג, עמ' רכו.

הנ"ל, 'סידורו של גט ופירושו מספר האסופות', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ז-תשנ"ח, עמ' ד-ז.

ש"א שטרן (ואחרים), מאור החיים, ט (תשמ"ח), עמ' לח-נו >הלכות סוכה. שיח תפלה, לזכרו של... חיים שמואל טשזנר, ירושלים תשנ"ט, עמ' נב-נג, עג-צא > עמ' עג-פח, צ-צא מקבילים לנדפס אצל גסטר, עמ' 231-242.

H. Gros, 'Das Handschriftliche Werk Assufot', *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums*, 10 (1883), pp. 64-87

א"י דזובאס, 'ספר אסופות', יהודית, כרך א, חוברת א (תשרי ת"ש), עמ' 16-24. ש' עמנואל, 'שערי שחיטה וטריפות לרב שמואל בן חפני גאון', קרית ספר, נט (תשמ"ד), עמ' 966-962 (= מגנזי המכון לתצלומי כתבי היד העבריים, בעריכת א' דוד, ירושלים תשנ"ו, עמ' 87-90).

(16) ארחות חיים

ארחות חיים לרבנו אהרן הכהן (מלוניל): עניני שבת, יוצא לאור מחדש ע"פ כתבי יד ודפוסים ישנים, בצירוף מבואות, שינויי נוסחאות, מקורות וביאורים, מהדורת ש"י קליין וי' קליין, ירושלים תשנ"ו.

חב"צ הרשלר, 'ספר ארחות חיים השלם', מוריה, שנה יח, גליון ז-ח (תשנ"ב), עמ' יא-יג.

מ' הרשלר, 'תיקון שטרות', גנוזות, ג (תשנ"א), עמ' קכט-קס >המהדיר השמיט הן את הסינגטורה של כתב-היד (ניו יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 664, עמ' תכג-תלח) והן את טיבו של כתב-היד, שהוא ספר ארחות חיים. חלק מתיקון שטרות זה (עמ' קלג-קלד, סי' א-ב ועמ' קלה-קלו, סי' ד) נדפס גם בידי ש"א שטרן, סדר כתובה כהלכתה, בני ברק תשנ"ג, עמ' רלו-רלז, רנ>.

הגדה של פסח תורת חיים עם פירושי הראשונים, מהדורת מ"ל קצנלנבוגן, ירושלים תשנ"ח, ושם במבוא, עמ' 15 >פירוש הגדה של פסח, מתוך 'סדר ליל הפסח' שבארחות חיים>. 'השוואה לדוגמא מארחות חיים ח"א הנדפס בפירינצי תק"י עם כת"י אדלר... מאת הרב... אפרים אליעזר הכהן יאלעס', בתוך: ארחות חיים חלק שני, ניו יורק תשי"ט (דפוס צילום), עמ' [658-657].

ש"ד לוין, יגדיל תורה (ניו יורק), ט (תשמ"ה), עמ' שסז-שפ >תיאור כת"י של ארחות חיים שנתגלה בכריכת ספר>.

י"א בן יעקב, 'לקוטי מגדים', המבשר, ב (תרכ"ב), עמ' 30-31. תשובות שאלות להרשב"א, דפוס ראשון, רומא ר"ל לערך, מהדורה פקסמילית, ירושלים תשל"ז, דברי מבוא מאת ש"ז הבלין, עמ' י, הערה 8.

י' תא-שמע, 'יצירתו הספרותית של ר' מאיר הלוי אבולעפיה', קרית ספר, מד (תשכ"ט), עמ' 430, הערה 5; ש' עמנואל, 'ספר שו"ת הרשב"א דפוס קושטא, מקורותיו ועריכתו', המעין, כרך כא (תשמ"א), חוברת ג, עמ' 46-58.

(17) האשכול

ספר האשכול: מועדים, חלק הרביעי, עם ביאור נחל האשכול מאת הגאון ר' צבי בנימין אויערבך, עם מבוא והגהות מאת הרב יששכר דב ברגמן, בעריכת א"י ורטהימר וי"ז כהן, ירושלים תשמ"ו. וראה: מ"א שטיגליץ, 'נחל אשכול ח"ד', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ב, עמ' קח-קט.

'הגהות לס' נחל אשכול של המחבר ז"ל ושל בנו הרב אביעזרי אויערבך ז"ל, בסוף דפוס צילום של האשכול, חצור [תשמ"ה].

[י"ה שור], החלוקה, ח (תרכ"ט), עמ' 165-167; [הנ"ל], שם, יא (תר"ם), עמ' 65-67.

(18) באור ר' יצחק אייזיק שמיין לסמ"ג

ראה להלן: ספר מצוות גדול (מס' 152).

(19) באור על הרמב"ם לר' יוסף קורקוס

ליקוטים לספר טהרה: במשנה תורה מהדורת ש' פרנקל (להלן, מס' 156). מ' עסיס, 'משהו על "כסף משנה" לספר זרעים ועל נוסח ספר זרעים של מפרשי הרמב"ם בזמנו של מרן', אסופות, ג (תשמ"ט), עמ' שז-שטז.

מ' בניהו, 'רבי אליעזר נחום: תולדותיו ומעמדו בקרב חכמי תורכיה וחיבוריו', בתוך: רבינו אליעזר נחום: פירוש ספרי, מהדורת מ' כהנא, ירושלים תשנ"ג, מבוא, עמ' כט-ל.

ביאור הגט לר' שמשון מקינון

קושטא רע"ו (להלן מס' 179); חוסן ישועות (להלן מס' 91); שלטי הגבורים על המרדכי, גיטין, דף ז ע"ג בדפוס וילנה; שאלות ותשובות מהר"י מינץ ומהר"ם פדוואה, קראקא תרמ"ב, סדר הגט, סעיפים קט-קטז.

ספר כריתות להגאון רבינו שמשון מקינון ז"ל, עם פי'... מעט צר"י, מהדורת י"צ ראטה, ניו יורק תשכ"א, עמ' תקלג-תקלט.

ש"א שטרן, 'ביאור הגט - רבינו שמשון מקינון', ספר הזכרון לכבודו... של... רבי שמואל ברוך ורנר, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשנ"ו, עמ' קלו-קמב (=הנ"ל, בתוך: סדר חליצה הארוך והקצר לרבינו מה"ר יעקב מרגלית, מהדורת י' סק, ירושלים תשנ"ח, עמ' רסד-רעא).

הבגרות לרב שמואל בן חפני גאון

ספר הבגרות לרב שמואל בן חפני גאון וספר השנים לרב יהודה הכהן ראש הסדר, מהדורת מ"ת מיטשם לבית יורה, תרגמה מן המקור הערבי מ' פרנקל, ירושלים תשנ"ט. וראה: י' ברודי, 'תהליך ההתבגרות בספרות הגאונים', פעמים, 81 (תש"ס), עמ' 157-160.

(21) בדיקות לר' יעקב ווייל

השווה: שחיטות ובדיקות לר' יעקב ווייל (להלן מס' 209).

הלכות בדיקת הריאה למהרי"ק

בתוך: שאלות ותשובות מהרי"ק, מהדורת ש"ב דויטש וא' שלזינגר, ירושלים תשמ"ח, עמ' תלג-תלד.

(26) בית נכות ההלכות

[י"ה שור], 'הלכות גדולות, הלכות פסוקות, הלכות קצובות', החלוק, יב (תרמ"ז), עמ' 94-81, 94-104*.
י"פ פערלא, 'הערות על ספר הלכות קצובות - בספר תורתן של ראשונים', נועם, כב (תש"ס), עמ' שט-שלג.

בעלי אסופות

ב"ז בנדיקט, מרכז התורה בפרובאנס, ירושלים תשמ"ה, עמ' 77-132 >נדפס קודם בידי הנ"ל, 'מבוא לספר בעלי אסופות', סיני, כז (תש"י), עמ' שכב-שכט; הנ"ל, 'פסקים אחדים מתוך הספר בעלי-אסופות', שם, כט (תשי"א), עמ' קצא-רח; הנ"ל, 'מתורתו של ר' אהרן בר' משולם מלוניל', שם, לג (תשי"ג), עמ' סב-עד; הנ"ל, 'מתורתם של חכמי פרובאנס', שם, מא (תשי"ז), עמ' רכח-רמא.<
י"י רווח, נתיבות תורה, א (תשנ"ב), עמ' י-סא >הלכות יום טוב<; הנ"ל, 'בעל אסופות', שם, ב (תשנ"ג), עמ' לט-נג >הלכות קדרה<.

(27) בעלי הנפש

בעלי הנפש לרבינו הראב"ד ז"ל על הלכות נדה מקואות וקדושה, סודר מחדש עפ"י חמש מהדורותיו השונות... עפ"י דפוסים ישנים, כתבי יד, הבית יוסף, וספרי הראשונים; פתחי נדה: השגות רבנו זרחיה הלוי בעל המאור ז"ל, מוגה ושלם על פי כתבי יד; השגות הרז"ה החדשות... מהדורת א"א בוקוולד, בני ברק תש"ן; מהדורה שניה, בני ברק תשנ"ב; [מהדורה שלישית], תשנ"ח >בשער הספר: בני ברק תשנ"ב, אך בסוף הספר, עמ' רעג-רעד: 'הוספות ותיקונים [שנת תשנ"ח]<.

י' תא-שמע, 'ספרי הריבות בין הראב"ד לבין רבי זרחיה הלוי (הרז"ה) מלוניל: היבטים ביבליוגרפיים וספרותיים', קרית ספר, נב (תשל"ח), עמ' 559-561; הנ"ל, 'חיבוריו של רבינו זרחיה הלוי (הרז"ה) בעל ספר "המאור"', עלי ספר, ו-ז (תשל"ט), עמ' 61-64 (= י"מ תא-שמע, רבי זרחיה הלוי בעל המאור ובני חוגו, ירושלים תשנ"ג, עמ' 22-24, 129-130).
השווה: השגות הרז"ה (ראה מס' 83 בשרי האלף); סלע המחלוקת (להלן מס' 169).

(29) ברכות מהר"ם

רבי מאיר ב"ר ברוך (מהר"ם) מרוטנבורג: תשובות פסקים ומנהגים, מהדורת י"ז כהנא, א, ירושלים תשי"ז, עמ' קסו-קפח, סי' קכט.
ברכות מהר"ם: פסקי הלכות ברכות לרבינו מאיר מרוטנבורג, עם הגהות ברכות מהר"ם, ובתוספת הגהות חדשות וקיצור ברכות מהר"ם מכת"י, מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשמ"ח.

(32) בשר על גבי גחלים

תשובות הגאונים החדשות, מהדורת ש' עמנואל, ירושלים תשנ"ה, עמ' 109-116, סי' קד-קיג.
י"נ אפשטיין, 'על הספר "בשר על גבי גחלים"', בספרו: מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, ירושלים תשמ"ד, עמ' 274-277*.
א' גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"ט², עמ' 255-257, 444.
י"מ תא-שמע, מנהג אשכנז הקדמון, ירושלים תשנ"ב, עמ' 120, 237-238.

(32*) ספר הבתים

ספר הבתים על הרמב"ם: בית תפלה ובית מנוחה, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשל"ח; שם תשמ"ד²; ספר הבתים על הרמב"ם: בית מנוחה ובית הקדש, מהדורת הנ"ל, שם תשל"ט.
ספר הבתים לרבנו דוד ב"ר שמואל הכוכבי מאישטיילא, מהדורת מ' הרשלה, ירושלים תשמ"ג.
ספר הבתים הנקרא בפי מחברו קרית ספר לרבינו דוד ברבי שמואל הכוכבי מהעיר אישטיילאה בצרפת... עם ביאור נתיבות הבית, מהדורת ש"מ יונגרמן, זכרון יעקב תש"ס <בית תפילה, שערי קריאת שמע, שערים א-ג>.
A. Neubauer, 'Documents inédits: XIV. David Kokhabi', *REJ*, 9 (1884), pp. 214-230
א"י חבצלת, 'שריזים מספר בית מועד לרבינו דוד הכוכבי', מוריה, שנה טז, גליון יא-יב (תשמ"ט), עמ' י-טו.

(34) גנוי מצרים

E.N. Adler, 'An Eleventh Century Introduction to the Hebrew Bible: Being a Fragment from the Sepher ha-Ittim of Rabbi Judah ben Barzilai of Barcelona', *JQR*, 9 (1897), pp. 669-716 <יצא לאור גם כתדפיס: גנוי מצרים, הלכות ספר תורה, לענ"ד לר' יהודה הנשיא אלברגילוני, אוקספורד 1897* >.
S.J. Halberstam, 'Notes to *J.Q.R.*, IX, pp. 669-721', *JQR*, 10 (1898), pp. 165-167
ש' אברמסון, 'הלכות ספר תורה ("גנוי מצרים")', סיני, צה (תשמ"ד), עמ' קצז-רח; שם, צח (תשמ"ו), עמ' א-כא; שם, צט (תשמ"ו), עמ' קצג-ריא; שם, קה (תש"ן), עמ' ריב-ריט.

(35) ספר הגירושין לרב שמואל בן חפני גאון

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 221-253 <צילום מאמריהם של אברמסון ואסף* >.

(36) גרדומי פנינים

י' קאפח, כתבים, בעריכת י' טובי, ירושלים תשמ"ט, א, עמ' 375-442 <דפוס צילום של שלושת המאמרים בתלפיות* >, אך הכותרת שונתה כאן ל'מגילת סתרים לרב נסים גאון'; השווה: ש' אברמסון, רב נסים גאון, ירושלים תשכ"ה, עמ' 200-203 < >.

(37) גרמא וגרמי: מחידושי ר' אפרים ב"ר יצחק מרגנשבורג

אהל ישעיהו בבא קמא, לזכרו של... חיים ישעיהו נוימן ז"ל, בעריכת ה' מן, ירושלים תשס"א, עמ' ד-מ.
 א"י גולדמינק, 'חידושים על מסכת ב"מ לרבינו אפרים מרגנשבורג מבעלי התוס', מוריה, שנה כד, גליון א-ב (תשס"א), עמ' ג-ו.
 ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 72-73.

(38) דינא דגרמי

חידושי בבא בתרא מהרב הגדול הרמב"ן ז"ל, ונציה רפ"ג, דף קי,א-קיו,א; דפוס צילום, בני ברק תשל"ט.
 כל חדושי הרמב"ן, מהדורת א"ז מלצר, חלק שני על סדר נזיקין חולין נדה, ירושלים תרפ"ט, לאחר מסכת בבא בתרא.
 חידושי הרמב"ן השלם על הש"ס על מסכתות בבא מציעא, בבא בתרא, מכות, עם קונטרס דינא דגרמי, מהדורת מכון מערבא, ירושלים תשנ"ג, עמ' קפא-קצא (בספירת הדפים השניה).
 חדושי הרמב"ן על מסכתות בבא מציעא, בבא בתרא, סנהדרין, מכות, דינא דגרמי, סודר והוגה מחדש על פי כתבי יד ודפוסים ישנים עם תיקונים והוספות רבות, מרכז לחינוך תורני זכרון יעקב, [זכרון יעקב] תשנ"ד, עמ' שכ-שכט.
 שושנת יעקב, והוא חידושים וביאורים על דיני דגרמי להרמב"ן ז"ל אשר הכינותי... אני... יעקב ישכר [שטינר], פרעמישלא תרמ"ב.
 שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין: דינא דגרמי, אלון שבות תש"ס, עמ' 11-45.

דיני איסור והיתר לרבינו אביגדור כהן צדק

פירושים ופסקים על התורה לרבינו אביגדור צרפתי, מהדורת א"פ הערשקאוויטש, ירושלים תשנ"ו, עמ' תקלט-תקמג.
 ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 227-230.

(39) דיני ההוצאות לרב שמואל בן חפני גאון

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 159-178 > צילום מאמריהם של לוין ואסף* <.

דיני מלמד לר' יונה גירונדי

ראה להלן, מחלקה שביעית, עמ' תקלג, מס' 637.

דיני פדיון הבן <ממחברים שונים>

- ש"א שטרן, 'דיני פדיון הבן לרבינו יחיאל', מוריה, שנה כא, גליון ז-ט (תשנ"ח), עמ' יג-יד.
- ש"א שטרן, 'סדר פדיון הבן לרבותינו הגאונים והראשונים', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ב, עמ' יג-כ.
- ח' אייזנשטיין, 'סדר ומנהג פדיון הבן לאחד מחכמי אשכנז', מוריה, שנה יא, גליון יא-יב (תשמ"ג), עמ' ח-יא.

(41) דיני הקנין לרב שמואל בן חפני גאון

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 254-265 > צילום מאמרו של אברמסון* <.

(42) ספר הדינין לרב האי גאון

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ה, עמ' 100-105 > צילום מאמרו של אסף בהצופה לחכמת ישראל ובתרביץ* <.

(*42) ספר הדינים לר' יהודה הכהן

ר' יהודה הכהן: ספר הדינים, תשובותיו מלוקטות ממקורות שונים, עם מבוא מאת א' גרוסמן, ירושלים תשל"ז.
ש' עמנואל, 'תשובות מהר"ם מרוטנבורג שאינן של מהר"ם', שנתון המשפט העברי, כא (תשנ"ח-תש"ס), עמ' 153-157.

דרוש בהלכות פסח לר' יהודה ז' בולאט

קושטא רפ"ד.
י"ש שפיגל, 'משהו על יצירתו של ר' יהודה ז' בולט', עלי ספר, ט (תשמ"א), עמ' 168-169.

(45) הגהות מיימוניות

ד' דבליצקי, 'הגהות מיימוניות', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון א, עמ' מט-נט.

הלכות לר' זליקמן בינגא

מהר"ז בינגא: חידושים ביאורים ופסקים לרבנו זעליקמן מבינגא, מהדורת ב"ז נויזק, מ"ח ניימן וי"מ פלס, ירושלים תשמ"ה.
י' פלס, 'רבנו מנחם ציון (ה"ציוני")', מוריה, שנה יא, גליון ה-ו (תשמ"ב), עמ' טו-כ.
י"מ פלס, 'סדר פסח לרבינו זעליקמן בינגא', ספר זיכרון חסד לאברהם, למיוחד שבחבורה הר"ר אברהם לב ז"ל, בעריכת א' ברגר, בני ברק תשמ"ט, עמ' מז-נא.
ש"י שפיצר, 'מנהגים בעשיית יין בקהילות הריון - לרבינו זעליקמן מבינגא', צפונות, שנה ד (תשנ"ב), גליון ג (טו), עמ' יד-יז.
י' פלס וש"י שפיצר, 'קטעים חדשים מתורת המהרי"ל', מוריה, שנה יט, גליון א-ב (תשנ"ג), עמ' ח-י; הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט (דרשות מהר"ש)², מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשנ"ז, עמ' רה-רז > מקביל בחלקו לנדפס במאמרם של פלס ושפיצר <.
נ"ח פלס, 'ענייני סמיכה לרבינו זליקמן בינגא', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ט, עמ' רנב-רטג.
י"מ פלס, 'יחסי מהרי"ל ותלמידיו והשפעתם על הפסיקה האשכנזית לאור מקורות חדשים', עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשנ"ט, עמ' 214-216.
י"מ פלס, 'שיטת מהרי"ל באפיית מצות מצווה בערב פסח שחל בשבת ודעות תלמידיו בעניין - מתוך דברים שבכתבי יד', ישורון: מאסף תורני, ח (תשס"א), עמ' מב-מה.

(46) הלכות ארץ ישראל לר' יעקב בן אשר

הלכות ארץ ישראל המיוחס לרבינו יעקב בעל הטורים, בתוספת הערות הגאונים רבי מנשה גרוסברג זצ"ל, רבי אליעזר שמחה רבינוביץ זצ"ל, רבי מרדכי גיפטר שליט"א, בתוך: ר' אליעזר שמחה רבינוביץ, חידושי רבי אליעזר שמחה, א, ירושלים תשנ"ג, עמ' רפה-שטז.

(*46) הלכות ארץ ישראל מן הגניזה

השווה: טריפות דארץ ישראל (להלן מס' 102); מעשים לבני ארץ ישראל (להלן מס' 145).

(47) הלכות באבלות לר' שמואל בן חפני גאון

פירוש התורה לרב שמואל בן חפני גאון, מהדורת א' גרינבאום, ירושלים תשל"ט, מבוא, עמ' 74-75.

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 266-303 > צילום מאמרו של גרינבאום בספר הזכרון למירסקי ובסיני* <.

(48) הלכות ברכות להריטב"א

מסכת ברכות תלמוד ירושלמי סדר זרעים עם פירוש... רבנו שלמה... סיריליאו, מהדורת ח"י דינקלס, ירושלים תשכ"ז, בסופו, דף א ע"א-ה ע"א.

רבינו יום טוב ב"ר אברהם אלאשבילי הריטב"א: סדר ברכות הנהנין [הלכות ברכות], יו"ל על-פי כתב-יד ודפוס ראשון, בצירוף מבוא, ציוני מקורות, מקבילות, הערות וביאורים, מהדורת מ"ל קצנלנבוגן, ירושלים תשמ"ד (עם חידושי הריטב"א מסכת ברכות, מהדורת מ' הרשלר) > עמ' קלא-קלד: 'קטעים מהלכות הריטב"א', בהלכות נטילת ידים, שופר ולולב <.

(49) הלכות גאונים

א' הורביץ, 'שרידיים מפירושי הגאונים למסכת שבת (חלק שני)', הדרום, מט (תש"ס), עמ' 88-110.

נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 255-256.

(50) הלכות גדולות

ספר הלכות גדולות, יוצא לאור על פי כתבי יד בצרוף הערות ומבוא, מהדורת עזריאל בן מאיר הילדסהיימר, שלושה כרכים, ירושלים תשל"ב-תשמ"ז. * וראה: י' עץ-חיים, 'על "הלכות גדולות" במהדורתו של ע. הילדסהיימר ע"פ כ"י אמברוזיאנא', סיני, קג (תשמ"ט), עמ' קצ-קצא.

ספר הלכות גדולות, על פי מהדורת ויניציה ש"ח ושאר דפוסים וכתבי יד, עם ציונים מראה מקומות מפתחות ומבוא, בתוספת פירושים והגהות מגאוני ישראל, מכון אור המזרח: מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ב.

J. Hildesheimer, *Die Vaticanische Handschrift der Halachoth Gedoloth*, Beilage zum Jahresberichte des Rabbiner-Seminars zu Berlin 5646 (1885-86).

ע' הילדסהיימר, 'שני ענינים בהלכות טריפות בספר הלכות גדולות', מוריה, שנה יב, גליון ה-ו (תשמ"ג), עמ' ב-י; נ' דנציג, 'תשובות הגאונים בקטע מן הגניזה ויחסן להלכות גדולות', *PAAJR* 54 (1987), חלק עברי, עמ' 13-57.

[י"ה שור], 'הלכות גדולות, הלכות פסוקות, הלכות קצובות', החלוץ, יב (תרמ"ז), עמ' 81-94; [הנ"ל], 'הלכות גדולות כ"י וואטיקאנו', שם, יג (תרמ"ט), עמ' 100-108.

י"נ אפשטיין, 'ה"תוספתא" בס' "הלכות גדולות"', בספרו: מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, ירושלים תשמ"ד, עמ' 270-273*.

מ' היגער, 'הלכות סופרים לבעל הלכות גדולות', היהודי, שנה ב (תרצ"ז), חוברת א (יג), עמ' 2-6.

ש' אברמסון, 'לתולדות נוסח "סדר תנאים ואמוראים"', עיונים בספרות חז"ל במקרא ובתולדות ישראל, מוקדש לפרופ' עזרא ציון מלמד, בעריכת י"ד גילת (ואחרים), רמת גן תשמ"ב, עמ' 244-246 > על 'הלכות קצובות דבני מערבא' שבהלכות גדולות <.

נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 175-242; מהדורה שנייה עם תיקונים והוספות, שם תשנ"ט, עמ' 175-242, 717-719. י' לים, גנזי תלמוד ומדרש, פתח תקוה תשמ"ח <בהכפלה>, עמ' לא-מג. י' עץ-חיים, 'התוספות שבהלכות גדולות לעומת הלכות פסוקות ורישומן על הפוסקים הראשונים', סידרא, ו (תש"ן), עמ' 63-85. S.N. Hoenig, 'Halakhot Gedolot - Hilkhoh Kiddushin: A Study in Early Gaonic Codification', Ph.D. dissertation, Yeshiva University, New York 1975. א"א אורבך, 'טעות קורא בכ"י "הלכות גדולות"', קרית ספר, יב (תרצ"ה), עמ' 266*; דפוס צילום בתוך: א"א אורבך, מחקרים במדעי היהדות, בעריכת מ"ד הר וי' פרנקל, ירושלים תשנ"ח, עמ' 458. ראה עוד: הלכות פסוקות (להלן מס' 63).

(51) הלכות הגט לר' יצחק בר שמואל

'סדר הגט לרבינו יצחק בר שמואל תלמיד רבינו תם וקצור ס"ג הנ"ל מתוך תוספות חכמי אנגליא', בתוך: מחדושי בעלי התוספות למסכת גיטין, מהדורת י' סק, טורונטו תשמ"ט, עמ' קיג-קלב. בעלי תוספות על התורה, מהדורת ש' אברמסון, ירושלים תשל"ה, עמ' 77-81.

(53) הלכות הנגיד

ש' אברמסון, 'מתורתו של רב שמואל הנגיד מספרד', סיני, ק (תשמ"ז), עמ' ז-עג.

(*54) הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט (השלמות והוספות, עמ' תרמו)

מהדורה שניה עם השלמות ותיקונים, ירושלים תשנ"ז <לנדפס בעמ' קצז-רה השווה: י"מ פלס, 'יחסי מהרי"ל ותלמידיו והשפעתם על הפסיקה האשכנזית לאור מקורות חדשים', עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשנ"ט, עמ' 167-213>. מא"ז קינסטליכער, 'הערות בעניני חנוכה (בשולי "הלכות ומנהגי מהר"ש")', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ב, עמ' סו-סז.

הלכות ומנהגים לרבינו אפרים מבונא

ש"א שטרן, 'תשובה מאת רבינו אפרים מבונא ז"ל', פנים מאירות, כג (תשמ"ו), עמ' ב-ד <איננו תשובה>. ש"א שטרן, סדר ארוסין ונשואין לרבותינו הראשונים, בני ברק תש"ן, עמ' נ-נו. ש"י שפיצר, 'הלכות ומנהגים בעניני ראש השנה לרבינו אפרים מבונא', צפונות, שנה ג (תשנ"א), גליון א (ט), עמ' י-יב. ש"י שפיצר, 'הלכות ועניני יום הכפורים לרבינו אפרים מבונא', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"א, עמ' כו-לב. ש"י שפיצר, 'הלכות ומנהגים לרבינו אפרים בר יעקב מבונא', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ג, עמ' יא-יט.

הלכות ומנהגים לרבינו יעקב וייל

י' בוקסבוים, 'הלכות ומנהגים לרבינו יעקב וייל', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי חיים שמואלביץ, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תש"ס, עמ' רצב-שח, שיב. ש' שפיצר, 'דינים ודרשות לרבינו יעקב וייל', מוריה, שנה י, גליון א-ב (תשמ"א), עמ' ה-י; הנ"ל, 'דרשות ודינים בהלכות פסח לרבינו יעקב וייל', שם, שנה יא, גליון ה-ו (תשמ"ב), עמ' כא-ל; א"י בומבך, 'ביאור דברי המהר"י וייל', שם, שנה יג, גליון ה-ו (תשמ"ד), עמ' פח.

הלכות חלה לר' יצחק מדורא

א"י חבצלת, 'הלכות חלה לרבינו יצחק מדורא בעל ה"שערי דורא"', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ב, עמ' יח-כד.

(55) הלכות חמץ ומצה לאחד מגדולי חכמי פרובאנס

ש"א שטרן, הגדה של פסח עם פירוש הראב"ן, בני ברק תשמ"ה, עמ' כג-נא, קפו-קפח, ושם במבוא עמ' 13, 20.

הלכות חנוכה לתלמידו של בעל ספר התרומה

א"ל פלדמן, 'הלכות חנוכה לתלמידו של בעל ספר התרומה', שרידים, יח (תשנ"ט), עמ' נב-נו >נדפס גם בידי ש' חסידה, 'הלכות חנוכה מיוחסות לרבי ברוך ברבי יצחק', מוריה, שנה כג, גליון א-ב (תש"ס), עמ' ג-ה.

הלכות חנוכה לרבינו המהרז"ך

י' סך, 'הלכות חנוכה לרבינו המהרז"ך', מוריה, שנה יד, גליון ט-י (תשמ"ו), עמ' ו-יג.

הלכות יין נסך לחכמי אשכנז

י' סך, 'הלכות יין נסך לחכמי אשכנז', מוריה, שנה ח, גליון ד-ה (תשל"ח), עמ' ב-ד.

(57) הלכות יין נסך לר' יהודאי גאון

נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 255.

הלכות כלאים

ש' לבנברון, 'הלכות כלאים לאחד מגדולי דורות הקדמונים', אדרת אליהו, ספר זכרון לכבודו של... רבי אליהו ראם, בעריכת ש"ד רוזנטל, ירושלים תשמ"ח, עמ' פז-קו.

(59) הלכות נדה להרמב"ן

כל חדושי הרמב"ן, מהדורת א"ז מלצר, חלק שני על סדר נזיקין חולין נדה, ירושלים תרפ"ט, בסופו.

א"ד פינס, 'קטע מהלכות נדה לרמב"ן', מוריה, שנה ב, גליון ג-ד (תשל"ל), עמ' נז-נט. הלכות נדה להרמב"ן השלם, מוגה עפ"י דפוס ראשון וכתבי יד מדויקים, מהדורת פ"ח רובינפלד ויא"א ווייס, ירושלים תשמ"ו.

יא"א ווייס, 'הלכות נדה להרמב"ן', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ד, עמ' סט-ע. חדושי הרמב"ן: שבועות, עבודה זרה, חולין, נדה, סודר והוגה מחדש על פי כתבי יד ודפוסים ישנים עם תיקונים והוספות רבות, מרכז לחינוך תורני זכרון יעקב, [זכרון יעקב] תשנ"ד, עמ' קצג-רה.

(61) הלכות ספר תורה לר' יעקב תם

גנזי ירושלים: תורתן של גאונים וקדמונים מתוך כתבי יד הגניזה שבמצרים, מהדורת ש"א ורטהימר; מהדורה חדשה עם הוספות מכתבי-יד, מילואים ותיקונים מאת א"י ורטהימר, א, ירושלים תשמ"ב, עמ' צב-קב, ושם במבוא, עמ' נ-נה.

(63) הלכות פסוקות

הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון ז"ל, יוצא לאור על פי כתב יד יחיד בעולם עם מבוא והערות ע"י... סלימאן... ששון... ועתה יוצא לאור מחדש עם תשלום הלכות פסוקות מגניזת קאהיר על פי מהדורת הרב נחמן דנציג, ירושלים תשנ"ט.

נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו יורק וירושלים תשנ"ג; מהדורה שנייה עם תיקונים והוספות, שם תשנ"ט.

י"נ אפשטיין, 'שני קטעים מספרות הגאונים', בספרו: מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, ירושלים תשמ"ד, עמ' 57-70; *הנ"ל, 'קטע מן התרגום העברי של "הלכות פסוקות"', שם, עמ' 223-257.*

קטעי גניזה של משנה, תלמוד ומדרש מנוקדים בניקוד ארץ-ישראלי, ירושלים תשל"ד (מהדורה פקסמילית, בצרוף דברי מבוא ומפתחות מאת נ' אלוני), עמ' 211-218, ושם במבוא, עמ' עח-פ.

י' עץ-חיים, 'קטע חדש מספר הלכות פסוקות - הלכות שחיטה - מן הגניזה', עלי ספר, יא (תשמ"ד), עמ' 9-36 >וראה: הלכות גדולות, מהדורת עזריאל בן מאיר הילדסהיימר, ג, ירושלים תשמ"ז, מבוא, עמ' כג-כה; קארה (להלן).<

הנ"ל, 'שלושה קטעים חדשים של הלכות פסוקות "הלכות שבת" ו"הלכות יום טוב" מן הגניזה', סידרא, ב (תשמ"ו), עמ' 77-124.

הנ"ל, 'ארבעה קטעים חדשים של הלכות פסוקות "הלכות עירובין" ו"הלכות שבת" מן הגניזה', אי"ש בגבורות, מאמרים במורשת ישראל ובתולדותיו, מוגשים לכבוד הרב אלכסנדר שפרן, בעריכת מ' חלמיש, ירושלים תש"ן, עמ' 117-143.

הנ"ל, 'שלושה קטעים חדשים של הלכות פסוקות "הלכות עירובין" מן הגניזה', סידרא, ח (תשנ"ב), עמ' 77-90.

הנ"ל, 'שבעה קטעים חדשים של הלכות פסוקות והלכות ראו "הלכות מילה" מן הגניזה', שם, ט (תשנ"ג), עמ' 35-60.

הנ"ל, 'הלכות פסוקות ראש "הלכות עירובין" מן הגניזה', עלי ספר, יח (תשנ"ה-תשנ"ו), עמ' 43-48.

י' קארה, 'הלכות טריפות ושחיטה מספר "הלכות פסוקות"', לשוננו, נ (תשמ"ו), עמ' 131-133; הנ"ל, 'הלכות טריפות ושחיטה מספר "הלכות פסוקות"', לראש יוסף, מחקרים בחכמת ישראל, תשורת הוקרה לרב יוסף קאפח, בעריכת י' טובי, ירושלים תשנ"ה, עמ' 187-225.

ש' מורל, 'היחס בין השאילתות ובין ספר הלכות פסוקות', *HUCA*, 43 (1972), חלק עברי, עמ' 253 - 268 >כך!<.

הנ"ל, 'מקורותיו של ספר הלכות פסוקות: ניתוח צורני', *PAAJR*, 49 (1982), חלק עברי, עמ' 41-95.

ש' אברמסון, 'להילכות יולדת ונידה שבהלכות פסוקות וגדולות', ספר זכרון ליעקב פרידמן, בעריכת ש' פינס, ירושלים תשל"ד, עמ' 47-57.

הלכות גדולות, מהדורת עזריאל בן מאיר הילדסהיימר, א, ירושלים תשל"ב, מבוא, עמ' כח-מה; ב, שם תש"ס, מבוא, עמ' כד-לו; ע' הילדסהיימר, 'למבנה הספר "הלכות פסוקות"', מכתם לדוד, ספר זכרון הרב דוד אוקס, בעריכת י"ד גילת וא' שטרן, רמת-גן תשל"ח, עמ' 153-171.

ספר כעין הלכות פסוקות

א' הורביץ, 'שרידים מפירושי הגאונים למסכת שבת', הדרום, מו (תשל"ח), עמ' 216-227.

הלכות פסוקות למהר"ם מרוטנבורג >ופסקים בודדים נוספים<

מ' הרשלר, 'הלכות פסוקות של מהר"ם ב"ר ברוך מרוטנבורג', סיני, נה (תשכ"ד), עמ' שיז-שכב (=הנ"ל), 'הלכות פסוקות של מהר"ם ב"ר ברוך מרוטנבורג', גנוזות, ב (תשמ"ה), עמ' קל-קלד).

י"מ פלס, 'פסקים ממהר"ם מרוטנבורג', צפונות, שנה ב (תש"ן), גליון א (ה), עמ' יא-יג.
ש"א שטרן, 'שני פסקים מהמהר"ם מר"ב בעניני שבת', אור ישראל: קובץ לענייני הלכה ומנהג, שנה א (תשנ"ו), גליון ב, עמ' א-ב.

הלכות פסח <ממחברים שונים>

- אוצר פסקי הראשונים על הלכות פסח, כולל: הלכות פסח לרבינו שמואל מפלייזא, מיוסד על הפיוט של שבת הגדול לרבינו יוסף טוב עלם, אזהרות לפסח לרבינו זרחיה הלוי בעל המאור, אזהרות לפסח לרבינו קלונימוס הנשיא, אזהרות לפסח לרבינו יהודה הלוי בעל הכוזרי, מהדורת ג' ציננער, ברוקלין תשמ"ה.
- הלכות פסח מרבתינו הראשונים, הכולל חידושי הלכות ופירושי רבותינו הראשונים על הפיוט לשבת הגדול "אדיר דר מתוחים", מהדורת ג' ציננער, ירושלים תשמ"ז (בתוך: מהר"ם חלאוה על מסכת פסחים, מהדורת ג' ציננער, ברוקלין תשמ"ז).
- א' חבצלת, 'פסקים בעניני פסח', מוריה, שנה כ, גליון ה-ז (תשנ"ה), עמ' טו-יז (=הנ"ל, ספר הזכרון מבקשי תורה אור אפרים, על שמו ולזכרו של הרב אורי אפרים פרלמן, בעריכת ש"א רוטר [ואחרים], ירושלים תש"ס, עמ' כג-כה).

(66) הלכות ציצית לרב שמואל בן חפני גאון

'כתאב אחכאם שרע אלציצית [ספר דיני מצות הציצית] מאת רב שמואל בן חופני גאון, בתוך: א' טבגר, כליל תכלת, ירושלים תשנ"ג, עמ' רטו-רטט.
תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאונים בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 80-94 >צילום מאמריהם של איזראעלסון והרב הרצוג* <.

הלכות ציצית <ממחברים שונים>

- 'קטע מהגניזה בהלכות ציצית', בתוך: א' טבגר, כליל תכלת, ירושלים תשנ"ג, עמ' רעא-רפב.
- ג' חסידה, 'הלכות ציצית לחד מקמאי', צפונות, שנה ב (תש"ן), גליון ב (ו), עמ' ח-יא.
- א"צ שפיצר, 'מתורתו של רבי אברהם חילדיק בהלכות ציצית', מוריה, שנה כ, גליון ג-ד (תשנ"ה), עמ' ה-ז.

(67) הלכות קטעות

נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 250; מהדורה שנייה עם תיקונים והוספות, שם תשנ"ט, עמ' 250, 270.

(68) הלכות קצובות

ד' גולינקין, "שאלות דרב אחאי" ככינוי לספר "הלכות קצובות", קרית ספר, סב (תשמ"ח-תשמ"ט), עמ' 433-438.
נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 261-269; מהדורה שנייה עם תיקונים והוספות, שם תשנ"ט, עמ' 261-269, 271.

(70) הלכות שחיטה לריבב"ן

'הלכות שחיטה לרבינו יהודה ב"ר בנימין הרופא למשפחת ענויים', בתוך: שיטת הקדמונים על מסכת חולין, מהדורת מ"י בלוי, ב, ניו יורק תש"ן, עמ' רעז-רפד.

השווה: הלכות טריפות לר' יהודה בר בנימין (להלן מס' 204).

הלכות שחיטה לר' שמואל בן יעקב ג'אמע

נסים לוי, 'הפרק הששי הדין בדבר מקום השחיטה, מכשיריה ומפסידיה מספרו של הר"ש אבן ג'אמע מקאבס', עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב תשל"ד.
M. Steinschneider, 'Schlachtregeln in arabischer Sprache (XII. Jahrhundert.)', *Jüdische Zeitschrift für Wissenschaft und Leben*, 1 (1862), pp. 232-243, 304-318; 2 (1863), pp. 76-80, 297-310; 3 (1864-1865), pp. 305-306; 4 (1866), pp. 155-160.
זח"ה, ר' שמואל גמע והלכות שחיטה בלשון ערבי, הכרמל, ג (תרכ"ג), עמ' 215-216.

(74) הלכות שחיטה ומריפות לר' אברהם הירחי

ספר המנהיג, מהדורת י' רפאל, ירושלים תשל"ח, עמ' תשלז-תשנד, ושם במבוא, עמ' 77-79.

הלכות שחיטות ומריפות לר' זרחיה הלוי

חוט המשולש השני, מהדורת ז' ביעדנאוויק, ניו יורק תש"ב; דפוס צילום בתוך: מאה שערים: קטעי ראשונים מתוך כתבי יד, נאספו ע"י הרב זאב בידנוביק, ירושלים תשל"ד.
ספרי פסקים קדמונים בהלכות איסור והיתר, ירושלים תשמ"ב >דפוס צילום, בצורה מתוקנת, על פי מאמריהם של תא-שמע וברומר הנזכרים להלן.
א"ש לופיאנסקי ומ"י בורדון, 'הלכות שחיטה, בדיקות וטרפות לרבינו זרחיה הלוי בעל "המאור"', ספר הזכרון למרן בעל ה"פחד יצחק" זצ"ל לכבודו ולזכרו של... רבי יצחק הוטנר, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשמ"ד, עמ' תא-תלב.
י' תא-שמע, 'חיבוריו של רבינו זרחיה הלוי (הרד"ה) בעל ספר "המאור"', עלי ספר, ו-ז (תשל"ט), עמ' 58-61 (= י"מ תא-שמע, רבי זרחיה הלוי בעל המאור ובני חוגו, ירושלים תשנ"ג, עמ' 19-21); י' ברומר, 'הערה', עלי ספר, ח (תש"ס), עמ' 158.

(77) הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג

רבי מאיר ב"ר ברוך (מהר"ם) מרוטנבורג: תשובות פסקים ומנהגים, מהדורת י"ז כהנא, ג, ירושלים תשכ"ג.
א' קופפר, 'לתולדות משפחת ר' משה בר יום טוב "אביר העולם" מלונדריש', תרביץ, מ (תשל"א), עמ' 385-387.

הלכות תפילה

ש"א שטרן, 'שיטה לאחד מן הראשונים: הלכות תפילה', שיח תפלה, לזכרו של... חיים שמואל טשזנר, ירושלים תשנ"ט, עמ' קט-קיב >מכת"י ורשה 258, דף ג'212-ג'213ב, סי' נ-נז.

(79) הלכות תפילין לרב האי גאון

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאונים בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ה, עמ' 110-114 >צילום שני מאמריו של לוין* <.

הלכות תשעה באב

י' רצהבי, 'תשעה באב במנהגות ראשונים', סיני, קיט (תשנ"ז), עמ' צז-ק"ח.

(82) השגות הראב"ד

השגות הראב"ד למשנה תורה, חלק ראשון: ספר המדע וספר אהבה, מהדורת ב' נאור, ירושלים תשמ"ד; מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת, עם נספחות בהלכות נזירות והלכות טומאת מת, ירושלים תשמ"ה.

ב' נאור, 'השגה חדשה של הראב"ד למשנה תורה', סיני, צה (תשמ"ד), עמ' רפז >הלכות שמיטה ויובל, פרק יא הל' כ; <הנ"ל, 'פנים חדשות בראב"ד הלכות טומאת מת יז, ב', שם, צט (תשמ"ו), עמ' קפז-קפז.

'השגות הראב"ד על הרמב"ם מכת"י, נחלים, ב (תשמ"א), עמ' ה-יד; ג (תשמ"א), עמ' ה-כו >על ספרי מדע ואהבה<.

א"א אורבך, מחקרים במדעי היהדות, בעריכת מ"ד הר וי' פרנקל, ירושלים תשנ"ה, עמ' 351-336 >צילום מאמרו בקרית ספר* <.

נ' אליקים, 'השגות הראב"ד על משנה תורה להרמב"ם', מורשתנו, יד (תש"ס), עמ' 265-239. ראה עוד: משנה תורה (להלן, מס' 156), מהדורת פרנקל ומהדורת רבינוביץ.

(84) השגות ר' משה הכהן מלוניל

י"ל נחום, 'שבע השגות מהרמ"ך ז"ל', בספרו: חשיפת גנוזים מתימן, חולון תשל"א, עמ' נ-נא.

(85) השגות הרמב"ן על ספר המצות להרמב"ם

ראה להלן: ספר המצוות לרמב"ם (מס' 150), מהדורת שעוועל ומהדורת הילמן.

זכר צדיק לר' יוסף ב"ר צדיק

זכר צדיק: סדר חג הפסח, ההגדה ופירושה, הלכות החג ומנהגיו, תפילות ופיוטים לר' יוסף ב"ר צדיק, מהדורת א' שושנה וי"ש שפיגל, ירושלים תשנ"ד.

ספרא דבי רב, הוא ספר תורת כהנים, נוסח כתב יד רומי, מהדורת א' שושנה, כרך א, ירושלים וקליבלנד תשנ"א, עמ' 112-125, ושם במבוא, עמ' ה, י >פירוש הרא"ש לברייתא די"ג מדות, מתוך שער ז<.

'שער החמשים מקצור זכר צדיק לר' יוסף בן צדיק', בתוך: סדר החכמים וקורות הימים, מהדורת א' נויביאר, א, אוקספורד תרמ"ח, עמ' 85-100.

(87) זכרון ברית לראשונים

א' באומגרסון, "כך אומרות המילדות החכמות": מיילדות ומיילדות באשכנז במאה הי"ג, ציון, סה (תש"ס), עמ' 67-74.

ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 187-188.

ספר החוב לרב האי גאון

ש' אסף, 'ספר החוב לרב האי גאון', תרביץ, יז (תש"ו), עמ' 28-31 >דפוס צילום בתוך: תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ה, עמ' 106-109<.

(89) חובות הדיינים לרב שמואל בן חפני גאון

ש' אסף, 'משיירי ספרותם של הגאונים', תרביץ, טו (תש"ד), עמ' 33-35*.
פירוש התורה לרב שמואל בן חפני גאון, מהדורת א' גרינבאום, ירושלים תשל"ט, מבוא, עמ' 54-58.

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 179-184 > צילום מאמרו של אסף בסיני* <.

(90) חוט המשולש

- הלכות שחיטות וטריפות לר' זרחיה הלוי: ראה לעיל, בנפרד.
- מרדכי על הלכות ארץ ישראל וחלה:

ספר המרדכי לרבינו מרדכי ב"ר הלל ז"ל על הלכות ארץ ישראל, נעתק מתוך המרדכי כ"י ישן נושן כתוב על קלף ע"י... רבי אברהם ברוך מני... ובסופו קונטרס חידושים והערות על המרדכי בשם ברוך מבנים מהרא"ב הנ"ל, בתוך: ר' אליהו סלימאן מני, מעשה אליהו, א, ירושלים תשל"ח, עמ' קכז-קמא > נדפס שוב בתוך: ר' אברהם ברוך מני, ברוך-אברהם, ירושלים תשמ"ז, עמ' קמה-קנה <.

א' חבצלת, 'מרדכי השלם הלכות ארץ ישראל וחלה', מוריה, שנה טו, גליון יא-יב (תשמ"ז), עמ' יג-כט > נדפס שוב בתוך: קובץ בעניני השמיטה, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשס"א, עמ' כה-מא <.

מרדכי השלם לרבינו מרדכי ב"ר הלל אשכנזי ז"ל, יו"ל לראשונה בשלימות עפ"י כתבי יד, חלק א: הלכות ארץ ישראל; הלכות תערובות; חלק ב: מסכת מכות; חולין - פרק ראשית הגז, מהדורת ש' דיקמן וחי' דיקמן, בני ברק תשנ"ג.
- תשובות וחידושים למהר"ם בן חביב:

י"מ טולידנו, 'ארבע תשובות', סיני, יב (תש"ג), עמ' רכה-רלה > מקביל לנדפס בחוט המשולש, עמ' כז-לה, סי' חי-ב <.

(91) חוסן ישועות

- משפטי כתובה לראבי"ה

נדפס גם בספר ראבי"ה (להלן מס' 202), מהדורת פריסמן וכהן ומהדורת דבליצקי.
- ביאור הגט לר' שמשון מקינון

ראה לעיל, בנפרד.

(92*) חיבור הלכות לולב להראב"ד והשגות הרמב"ן (השלמות והוספות, עמ' תרמז-תרמח)

הלולב הגדול לרבינו אברהם ב"ר דוד... לפי כתבי יד ודפוסים ראשונים, מהדורת יקותיאל כהן, ירושלים תשמ"ו; הלולב הגדול לרבינו משה ב"ר נחמן... לפי כתבי יד ודפוסים ראשונים, מהדורת הנ"ל, שם תשמ"ו > דפוס צילום של שני הספרים בתוך: חידושי הראשונים על מסכת סוכה, מהדורת הנ"ל, ירושלים תשנ"ה <.

הלכות לולב להראב"ד והשגות הרמב"ן, עפ"י כת"י ועפ"י הנדפס בתמים דעים ובמגן אבות להמאירי, עם תקונים והשלמות, ומפתח למסכת סוכה, מכון להוצאת ספרי ראשונים, תפרח תש"ן (בתוך: ליקוט ראשונים על מסכתות ראש השנה סוכה, תפרח תש"ן).

קובץ ראשונים על הלכות לולב, והם: הלכות לולב להראב"ד, השגות הרמב"ן על הראב"ד, מגן אבות להמאירי על הלכות לולב, הוגה עפ"י כתבי יד ודפוסים עם תקונים והשלמות, מכון להוצאת ספרי ראשונים, תפרח תשנ"א, עמ' ג-מז.

חידושי הרמב"ן ברכות וסדר מועד, ונוספו עליהם דרשת הרמב"ן לראש השנה והשגותיו להלכות לולב להראב"ד וספר תורת האדם, סודר והוגה מחדש על פי כתבי יד ודפוסים ישנים עם תיקונים והוספות רבות, המרכז לחינוך תורני זכרון יעקב, [זכרון יעקב] תשנ"ד, עמ' קצה-רטו.

(95) חדושי מהרי"ק על הסמ"ג

י' כהן, 'השלמה לחדושי מהרי"ק על הסמ"ג הלכות חנוכה', מוריה, שנה יג, גליון י-יב (תשמ"ה), עמ' ו-י.
ראה עוד: ספר מצוות גדול (סמ"ג) השלם, מהדורת א' מרצבך (להלן מס' 152), מבוא, עמ' 31-32.

חכם ופוסק איטלקי

א' מרמרשטיין, 'חכם ופוסק איטלקי', דביר, ב (תרפ"ד), עמ' 213-243.
י' יודלוב, 'מי הוא "חכם ופוסק איטלקי"? לתולדות משפחת רבנים צרפתית-איטלקית מן המאה ה-17 וה-18', איטליה, י (תשנ"ג), עמ' ט-טז.
י' וולף, 'פילוסופיה באשכנז בשלהי ימי-הביניים: עדות חדשה', דעת, 42 (תשנ"ט), עמ' 63-86.

(98) החלוקים

ראה עוד: אוצר חלופי מנהגים (שרי האלף, מס' 7); חלופי מנהגים (שרי האלף, מס' 97).
'כל חילוקי דינים בין בני ארץ ישראל ובין בני בבל', בתוך: ר' שלמה לוריא, ים של שלמה: מסכת בבא קמא, פראג שע"ו-שע"ח, בסופו, דף קסה-ב-קסו, א.
תוספתא, חמשים חלוקי דינים בין בני ארץ ישראל ובני בבל... עם פירוש קצר, מהדורת ע' אלטשולר, ווארשא תרנ"ט; תוספתא חילוקי דינים... מופיע מחדש עם הוספות רבות מכת"י הגאון המחבר זצ"ל, מוגה ומתוקן בצרוף מראי מקומות והערות, בתוך: כתבי הגאון רבי עזרא אלטשולר, מהדורת צ' מרגלי, בני ברק תשנ"ז.
'נר המערבי, על חילופי המנהגים בהלכות שבין בני בבל לבני ארץ ישראל', בתוך: כתבי וחדושי הגאון רבי יעקב שור זצ"ל, בני ברק תשנ"א, עמ' מו-עח >דפוס צילום מתוך: המאסף (ירושלים), שנה טו (תר"ע), כרך ב, חוברת ד, סי' לב, דף מג ע"א-מד ע"ב; שם, חוברת ה, סי' מב, דף נח ע"א-ס ע"א; שנה טז (תרע"א), כרך ב, חוברת א, סי' ה, דף ד ע"א-ה ע"ב; שם, חוברת ג, סי' כו, דף ל ע"א-לא ע"ב; שם, חוברת ה, סי' נח, דף סג ע"א-סד ע"א; שנה יז (תרע"ב), כרך א, חוברת ד, סי' מז, דף מד ע"א-מו ע"א; שם, כרך ב, חוברת ד, סי' נח, דף נ ע"א-נא ע"א; שנה יח (תרע"ג), כרך א, חוברת ג, סי' לד, דף ל ע"ב-לב ע"א; שנה יט (תרע"ד), כרך א, חוברת ב, סי' יח, דף כ ע"א-כא ע"ב; שם, כרך ב, חוברת ב, סי' יד, דף כט ע"א-לא ע"א.
ז' אלקין, 'הנוסח הקראי של "ספר החילוקים בין בני ארץ-ישראל לבני בבל"', תרביץ, סו (תשנ"ז), עמ' 101-111.

(99) חמישה קונטרסים

ראה: חוקת הדיינים (שרי האלף, מס' 92); עץ חיים (להלן).

(100) החנוך

ספר החינוך... מוגה על פי כתבי יד ודפוסים עתיקים, בעריכה מחודשת עם מקורות וביאורים, עם ביאור מנחת חינוך, מהדורת י"י ווייס, ד' זיכרמן וי' ויינשטיין, עורך אחראי א' קבלקין, שלושה כרכים, ירושלים תשמ"ח-תשנ"א; שני כרכים (בלי מנחת חינוך), שם תשנ"ב.

ר' אברהם ברוך מני, קונטרס ברוך מבנים, הגהות ותיקוני גירסא על ספר החינוך עפ"י כת"י על קלף משנת ה' אלפים קי"א, בתוך: ר' שלמיה רפאל משה גאליקו, ספר שער המצוות, ירושלים תשל"ט, עמ' קכא-קכח >נדפס שוב בתוך: ר' אברהם ברוך מני, ברוך-אברהם, ירושלים תשמ"ז, עמ' קנז-קסג.

י' תא-שמע, 'מחברו האמיתי של ספר "החינוך"', קרית ספר, נה (תשמ"א), עמ' 787-790; הנ"ל, 'הלכה, קבלה ופילוסופיה בספרד הנוצרית - לביקורת ספר "תולדות היהודים בספרד הנוצרית"', שנתון המשפט העברי, יח-יט (תשנ"ב-תשנ"ד), עמ' 487, הערה 12. ב' תאומים פרנקל, 'אמרי ברוך', סיני, מה (תשי"ט), עמ' יז-כב >הגהות על ספר החינוך. נדפס שוב: 'גליונות ברוך טעם', זכר שלמה, ספר זכרון לכבודו ולזכרו של הרה"ח... שלמה זלמן גולדשטוף, בעריכת י"מ שניאורסון ונ' שניאורסון, ירושלים תשמ"ג, עמ' שא-שה; דפוס צילום בתוך: קובץ ברוך טעם, ב, [ירושלים תשמ"ח], בסופו.

חקת התורה

י' תא-שמע, 'על כמה ספרים עבריים אבודים מימי הביניים', מחקרים בספרות התלמודית, יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לשאול ליברמן, ירושלים תשמ"ג, עמ' 220-221, 223-224. א"י חבצלת, 'ספר "חקת התורה" לבנו של רבינו אשר', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"א, עמ' מא-מו; הנ"ל, 'קובץ פסקים והלכות מבן הרא"ש הלכות תפילה', שיח תפלה, לזכרו של... חיים שמואל טשזנר, ירושלים תשנ"ט, עמ' צג-ק (ושם עמ' נג); הנ"ל, 'ספר "חקת התורה" לרבינו יהודה בן הרא"ש', מוריה, שנה כב, גליון ח-ט (תשנ"ט), עמ' טז-כג; הנ"ל, 'ספר "חקת התורה" לבנו של הרא"ש', זכור לאברהם: קובץ תורני, תש"ס-תשס"א, עמ' מה-מח.

(101) מורים

טור... עם כל המפרשים אשר נדפסו מקדם ומפרשים חדשים מכתבי יד, סודר ונדפס מחדש ברוב פאר והדר, מוגה ומתוקן ונוספו בו רבבות ציוני מראי מקומות חדשים ועוד הוספות ומעלות רבות, מפעל הטור והשו"ע השלם, מכון ירושלים, כ"א כרכים, ירושלים תש"ן-תשנ"ד.

טור ושלחן ערוך אורח חיים... מוגהים ומתוקנים ברב העיון על פי דפוסים ראשונים וכתבי יד, בתוספת מראי מקומות ופענוח ראשי תיבות, הוצאת ספרים הזרת קודש, חמישה כרכים, מונטריוול וניו יורק תשנ"א-תשס"א >סי' קנז-שיב. הכרכים נדפסו שלא על פי הסדר: סי' רמב-רסח בשנת תשנ"א (ושם בשנת תשנ"ט), סי' רב-רמא בשנת תשנ"ד, סי' קנז-רא בשנת תשנ"ז, סי' רסט-שה בשנת תשנ"ט, סי' שו-שיב [מהדורא קמא, בלתי מוגה כל הצורך] בשנת תשס"א.

א' שוחטמן, מקורות הטור והבית-יוסף חושן משפט, שני כרכים, ירושלים תשמ"ו-תש"ן >סי' א-רד.

הלכות ארץ ישראל לרבינו יעקב בעל הטורים... גם צרפתי סימן תכ"ה מטור חו"מ ומפרשיו ז"ל אשר נשמט (באשמת הצענזאר) מכל ספר הטור מדפוסי ווארשא ווילנא, מהדורת י"ז יאסקאוויטץ, לודד' [תרפ"ח].

י"י וורעשנער, סדר יעקב על מסכת עבודה זרה, א, ירושלים תשמ"ח, עמ' תטו >'קצת תקונים בטור יור"ד סי' קיב עד סי' קנח' (על פי דפוס אוגסברג ש').

הספר הראשון שנדפס בקונשטנדינא, דף אחד אוריגינאלי מן "ארבעה טורים" שכתב יעקב בן אשר, קונשטנדינא שנת: ה' רנ"ד (1493 למנינם), יחדיו עם הקדמה מן אלכסנדר מארכט,

A.K. Offenber, 'The printing history of the [!]1946 למנינם);

Constantinople Hebrew incunabile of 1493: a Mediterranean voyage of discovery',

British Library Journal, 22 (1996), pp. 221-235 >ושם בהערות רשומה ספרות נוספת.

י"ד גלינסקי, 'ארבעה טורים והספרות ההלכתית של ספרד במאה ה-14', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשנ"ט; הנ"ל, 'מהדורות ספר הטור לרבינו יעקב בן אשר', ישורון: מאסף תורני, ז (תש"ס), עמ' תשס-תשעז.

מפרשים:

ביאור לטור אורח חיים מאת רבינו יצחק אבוהב זצ"ל, יוצא לאור לראשונה ע"פ כתבי-יד עם חלופי גרסאות, מקורות והערות, מהדורת ה' רבינוביץ, ירושלים תשנ"ה >וראה: ז' פלטק, 'על "ספר 'שלחן הפנים' לרבי יצחק אבוהב", סיני, ס (תשכ"ז), עמ' צג-צד. הפירוש נדפס בחלקו גם בתוך: טור, מהדורת מכון ירושלים, כרכים ב-ג, ה (סי' קכח-שכח, תצה-תרפב), ובטור, מהדורת הוצאת ספרים הדרת קודש, בגיליון הספר (סי' רמב-שיב). הפירוש לסי' קנח-קסה נדפס בשם 'הגהות מהר"י בר אבוהב על ש"ע או"ח הלכות נטילת ידים', כבוד חכמים, קובץ... לכבודו ולזכותו של... אדמו"ר מרן מנחם מענדל שניאורסאהן שליט"א מליובאוויטש בהגיעו לגבורות שמונים שנה, בעריכת ח"י אייזנבך (ואחרים), ירושלים תשמ"ב, עמ' סא-ע; הפירוש לסי' תקכז נדפס בידי א' אייזנבך, 'רבינו יצחק אבוהב זצ"ל וחיבורו על הטור', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ג, עמ' כא-כג; וראה: מ' עמאר, 'מהר"י אבוהב על טויו"ד', שם, גליון ד, עמ' קכה>.

י"ש שפיגל, 'גאון יעקב לר' משה אלשקר על טור אורח חיים', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ד, עמ' כד-ל.

דרך עץ החיים: ביאורים על טור אורח חיים להחכם... הרב יוסף אלאשקר, מהדורת י"ש שפיגל, בתוך: ספר דברי יוסף... למו"ר... רבי יוסף בה"ר משה אלאשקר, מהדורת מ' עמאר וי"ש שפיגל, לוד תשנ"ז.

א' אייזנבך, 'הגהות וביאורים על הטור הלכות פסח', צפונות, שנה ב (תש"ן), גליון ג (ז), עמ' כב-כו >מאת ר' אברהם ב"ר אביגדור מפראג<; יא"א ווייס, 'גירסאות הטור של הגאון רבי אברהם מפראג', שם, גליון ד (ח), עמ' פב-פג; י"מ פלס, 'מהר"א מפראג - כתביו ותולדותיו (השלמה)', שם, שנה ג (תשנ"א), גליון א (ט), עמ' פד-פו >הגהותיו של ר' אברהם מפראג לסי' רמב-שה נדפסו גם בטור הוצאת ספרים הדרת קודש, במדור נפרד>.

ש' יעקובוביטש, 'פירוש "בית יוסף" על טור אבן העזר', מוריה, שנה ט, גליון ט-י (תש"ס), עמ' צב-צג.

(103) יבין שמועה

מ' רוזנר, 'ספר "מאמר חמץ" להרשב"ץ - מהדורה חדשה', ישורון: מאסף תורני, ח (תשס"א), עמ' תרסט-תרעז.

(107) יקר תפארת

משנה תורה להרמב"ם הלכות עבדים עם פירוש יקר תפארת לרבנו דוד בן זמרא ז"ל הרדב"ז מתוך כת"י עם מ"מ והערות ותוספת ביאורים וחיזושים משפטי שמואל, מהדורת ש"ב ורנר, ירושלים תש"ן.

מ' עסיס, 'משהו על "כסף משנה" לספר זרעים ועל נוסח ספר זרעים של מפרשי הרמב"ם בזמנו של מרן', אסופות, ג (תשמ"ט), עמ' שטז-שכב.

(108) יראים

יאפ"ז => ישראל איסר גולדבלום<, 'גנזי ישראל בפאריז', המליץ, שנה 28 (1888), גליון 86, עמ' 911-912 (וראה: ש' זק"ש, שם, גליון 137, עמ' 1455). * נוסח מתוקן: י"א גאלדבלום, מגנזי ישראל בפריס, ווינא תרנ"ד, עמ' 46-49.

י"פ פרלא, 'הערות על ספר יראים', נועם, כד (תשמ"ב), עמ' לה-לח >על יראים השלם, וילנא תרנ"ב-תרס"ב<; שם, כה (תשמ"ג-תשמ"ד), עמ' עט-קלז >על יראים הקצר, זאלקווא תקס"ד>.

ספר יראים עם ביאור עמודי הארזים להגאון רבי אלעזר חזן, ארבעה כרכים, ירושלים תשמ"ג-תש"ן >סי' א-ע<.

ספר יראים... ואל מול פניו יאירו שני פירושים, יראה ואהבה... ממצוה א עד מצוה קסח מאת... רבי שמואל אהרן ראב"ן...; מילא אחריו בנו... מוהר"ר מנחם מענדיל... ממצוה קסט עד מצוה שפא, בשם שורש יראה ואהבה, ירושלים תשמ"ה.
ש"א שטרן, סדר שמיטת כספים כהלכתה, בני-ברק תשנ"ד, עמ' שכו, שנו-שס <סי' קסד>.
מחודשי בעלי התוספות למסכת ביצה, מהדורת י"ע סק, טורונטו תשנ"ה, עמ' מט-סו <סי' טד-טז>.

(109) הירושות לרס"ג

י"ש פוכס, 'ע"ד "ספר הירושות" לרס"ג ז"ל', החוקר, א (תרנ"א), עמ' 9-12; הנ"ל, 'פרק מ"ספר הירושות" לרס"ג ז"ל', שם, עמ' 41-42.

(109*) היריעה לר' זלמן כהן (השלמות והוספות, עמ' תרמח)

י"ע סק, 'היריעה לרבינו זלמן הכהן - מהרז"ך מנורנברק זצ"ל', ספר הזכרון לכבודו... של... רבי שמואל ברוך ורנר, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשנ"ו, עמ' ריד-רלו; הנ"ל, 'שולי היריעה לרבינו שמעון ז"ק זצ"ל תלמיד מהרז"ך', שם, עמ' רלז-רסד.

(110) כלבו

ספר כלבו, יוצא לאור על פי דפוסים ראשונים, בצירוף ציוני מקורות, הערות, ביאורים ומפתחות, מהדורת דוד אברהם, כרכים ב-ו, ירושלים תש"ן-תשס"א <סי' לא-קיא>.
ספר כל בו... נדפס מחדש באותיות מאירות עינים בפיוסוק מלא ובקיטוע לקטעים בתיקון כל השגיאות והטעויות מדפוסים הקודמים, בתוספת מראה מקומות לתנ"ך ומפתחות מפורטים לסימנים שבספר ולתנ"ך, מהדורת י"י וידבסקי, שני כרכים, ירושלים תשנ"ז.
ראה עוד: ספר ארחות חיים (לעיל מס' 16).

כללי המצות לר' יוסף ג'יקטיליא

ספר המשלים; כללי המצות: שני חיבורים חדשים מכת"י לרבינו יוסף ג'יקטיליא, מהדורת ב"א חפץ, צפת תשנ"ב.
שיטת הקדמונים, כוללת כללי המצות לרבינו יוסף ג'יקטיליא... ספר התדיר לרבינו משה ב"ר יקותיאל מרומי, פסקי רבינו יוסף תלמיד רבינו שמואל הרואה מבאמבערג, פסקי שכל טוב לרבינו מנחם ב"ר שלמה, יוצא לאור בפעם הראשונה עפ"י כתבי יד עם הערות ומראה מקומות, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשנ"ב, עמ' א-קעח, ושם בהקדמה, עמ' 3-5.
א' גוטליב, 'בירורים בכתבי ר' יוסף ג'יקטיליה', תרביץ, לט (תשל"ל), עמ' 81-87 (= הנ"ל, מחקרים בספרות הקבלה, תל-אביב תשל"ו, עמ' 121-128).

(113) כסף משנה

ד"צ הילמן, 'שיבושים בכסף-משנה שנגרמו ע"י המעתיקים', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ג, עמ' נג-ס; שם, גליון ד, עמ' קכג-קכד.
מ' עסיס, 'משהו על "כסף משנה" לספר זרעים ועל נוסח ספר זרעים של מפרשי הרמב"ם בזמנו של מרן', אסופות, ג (תשמ"ט), עמ' רעה-שז.

(114) כפתור ופרח

כפתור ופרח לרבינו אשתורי הפרחי, מהדורת א"י חבצלת (ואחרים), שלושה כרכים, ירושלים תשנ"ד-תשנ"ט.
כפתור ופרח על הלכות שביעית, מהדורת י' רוזנברג, ירושלים תשנ"ד <פרקים מז-נא>.
ש"א שטרן, סדר שמיטת כספים כהלכתה, בני-ברק תשנ"ד, עמ' שכו, שעב-שפב <פרקים מט-נ>.

(116) ל"ו שערים לר' אלעזר מוורמייזא

ש' עמנואל, 'חיבוריו ההלכתיים של ר' אלעזר מוורמייזא', תעודה, טז-יז (תשס"א), עמ' 231-243, 250-254.

(118) לכל חפץ

מ' בניהו, 'ספר "יפה נוף" וספרים ראשונים של "תיקון סופרים"', אסופות, ז (תשנ"ג), עמ' כט-לו, סה-סח.

(119) לקוטי ספר הדין לר' יהודה אלברצלוני

מספרות הגאונים, מהדורת ש' אסף, ירושלים תרצ"ג, עמ' 1-30.

(121) לקוטים מספרי דבי רש"י

דפוס צילום, בתוך: א"א אורבך, מחקרים במדעי היהדות, בעריכת מ"ד הר וי' פרנקל, ירושלים תשנ"ח, עמ' 27-80.

ש"א שטרן, סדר קידוש והבדלה לרבתינו הראשונים, בני ברק תשנ"ב, עמ' א-ח > עמ' א-ו מקבילים לנדפס אצל אורבך*, עמ' שלה-שלה<.

ליקוטים <ממחברים שונים>

- ל"א פלדמן, 'קטעים מספר ליקוטים בדיני תפילה וברכות', ספר זכרון להרב יצחק נסים, בעריכת מ' בניהו, ירושלים תשמ"ה, ג, עמ' סט-עח.
- ש' אברמסון, 'ליקוטי תורה', סיני, קג (תשמ"ט), עמ' קצג-ריב.

(122) לקט יושר

י' לביא בן-דוד, 'ספר "לקט יושר"', צהר, [א] (תשנ"ח), עמ' קפב-קפח; הנ"ל, 'לקט יושר - ליקוטי ישר', שם, ז (תש"ס), עמ' תקטו-תקטז.

מאמר חמץ לרשב"ץ

ראה: יבין שמועה (לעיל מס' 103).

(125) מגיד משנה

ש"ז הבלין, 'לתולדות משפחת אלכלץ ושאלת מחבר ה"מגיד משנה" על הלכות שחיטה ברמב"ם', קרית ספר, מט (תשל"ד), עמ' 653-656.

עדות בהוסף: פירוש על הלכות שחיטה להרמב"ם להחכם... הרב יוסף אלאשקר, מהדורת מ' עמאר (בתוך: ספר דברי יוסף... למו"ר... רבי יוסף בה"ר משה אלאשקר, מהדורת מ' עמאר וי"ש שפיגל), לוד תשנ"ז, מבוא, עמ' 26-34.

מגילת סתרים לר' יוסף מיגאש

י' קאפח, 'ממגלת סתרים לר"י מיגאש', סיני, עב (תשל"ג), עמ' ל-לח (דפוס צילום בתוך: הנ"ל, כתבים, בעריכת י' טובי, ירושלים תשמ"ט, א, עמ' 443-451. המאמר נדפס גם בתוך: ספר מרגליות, מאמרים ומחקרים לזכרו של הרב ראובן מרגליות ז"ל, בעריכת י' רפאל, ירושלים תשל"ג, עמ' ע-עח).

(126) מגן אבות

ספר המנהגים מגן אבות, מהדורת יקותיאל כהן, ירושלים תשמ"ט > דפוס צילום של עניין כ"א מתוך מהדורה זו, בתוך: הנ"ל, חיידושי הראשונים על מסכת סוכה, ירושלים תשנ"ה<.

קובץ ראשונים על הלכות לולב, והם: הלכות לולב להראב"ד, השגות הרמב"ן על הראב"ד, מגן אבות להמאירי על הלכות לולב, הוגה עפ"י כתבי יד ודפוס עם תקונים והשלמות, מכון להוצאת ספרי ראשונים, תפרח תשנ"א, עמ' מט-קטז <עניין כ"א>.
 י' בדאהב, בנין ירושלים כי ביצחק, ירושלים תרפ"ח, עמ' י"ב <העניין העשרים>.

(128) מהרי"ל

ספר מהרי"ל מנהגים, יוצא לאור ע"פ דפוסים ישנים וכתבי יד, בצירוף ציונים ומקורות, הארות והערות, שינויי נוסחאות ומפתחות, מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשמ"ט.
 ד"צ הילמן, 'הפרשת חלה ממין על שאינו מינו לדעת מהר"ש שהובא בספר מהרי"ל (בצירוף הערות ללעזים שבמהרי"ל)', צפונות, שנה ג (תשנ"א), גליון א (ט), עמ' נה-נח.
 ח' גוגנהיימר, 'קטפות, כתבות, והבלעזים בספר מהרי"ל', סיני, קח (תשנ"א), עמ' קעה-קפב.

י"א דינרי, חכמי אשכנז בשלהי ימי-הביניים, ירושלים תשמ"ד, עמ' 271-286.
 ד"י ווייס, מגדים חדשים, א, ירושלים תשמ"א, עמ' לה-לז <על זהותו של מחבר הספר>.
 ש"י שפיצר, 'האם עבר ספר מהרי"ל צנזורה?', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ב, עמ' פג-פה.

'גליוני הגאון מוה"ר יעקב עמדין זצ"ל', כרם שלמה, שנה ג (תש"ס), קונטרס ז, עמ' ט-יז.
 י"מ פלס, 'יחסי מהרי"ל ותלמידיו והשפעתם על הפסיקה האשכנזית לאור מקורות חדשים', עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשנ"ט, עמ' 135-149.
 י"מ פלס, 'שיטת מהרי"ל באפיית מצות מצווה בערב פסח שחל בשבת ודעות תלמידיו בעניין - מתוך דברים שבכתבי יד', ישורון: מאסף תורני, ח (תשס"א), עמ' לז-מו <כולל גם דיון במהדורות השונות של הספר>.

מזוקק שבעתיים לר' יוסף בר שאול

אבי"ן => א' נויבאוואר, 'שאלה', המגיד, יט (תרל"ה), עמ' 6-7 <הקדמת הספר>.
 ש"א שטרן, "מזוקק שבעתיים" על הרמב"ם, זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ג, עמ' כ-כד <הלכות קידוש והבדלה>.
 ספר זכרון נר חיים... לזכרו... של... הרב חיים אריה דויטש, בני ברק תשנ"ט, עמ' יג-כב <הלכות קידוש והבדלה, שונה מהנדפס אצל שטרן>.

(129) מחזור ויטרי

א' גולדשמידט, 'פירוש הקדיש לבעל מחזור ויטרי', ישורון: מאסף תורני, ג (תשנ"ז), עמ' היד; הנ"ל, 'מחזור ויטרי הלכות סעודה', שם, ז (תש"ס), עמ' ג-טו.
 לוח התיקונים על מחזור ויטרי <מאת המהדיר>, בתוך: ע' שרשבסקי, החכם מלייפציג הרב שמעון הלוי הורוויץ, ירושלים תשנ"ג, עמ' 169 (ושם, עמ' 38).
 ד' גולדשמידט, מחקרי תפילה ופיוט, ירושלים תש"ס, עמ' 66-79.
 L. Ginzberg, *Geonica*, I, New York 1909, pp. 197-199 <מפתח לתשובות הגאונים שבספר. דפוס צילום בתוך: תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ו, עמ' 32-34>.
 י' תא-שמע, 'על הפירוש לפיוטים הארמיים שבמחזור ויטרי', קרית ספר, נז (תשמ"ב), עמ' 708-701.
 הנ"ל, 'על כמה ענייני מחזור ויטרי', עלי ספר, יא (תשמ"ד), עמ' 81-89; ש' עמנואל, 'לענייניו של מחזור ויטרי', שם, יב (תשמ"ו), עמ' 129-130; י' תא-שמע, 'תגובה להערה', שם, עמ' 131-132.

ספר המנהיג לרבי אברהם ברבי נתן הירחי, מהדורת י' רפאל, ירושלים תשל"ח, מבוא, עמ' 37-35.

(132) המכריע

ספר המכריע... יוצא לאור על פי חמשה כתבי-יד ודפוס ראשון, עם הערות ומראי מקומות, מבואות וצייונים ומפתחות, מהדורת ש"א ורטהימר, ירושלים תשנ"ח.
ע"י רוזנפלד, 'רבי ישעיה הזקן די טראני: ספרו ספר המכריע הוצאה קריטית', עבודת דוקטור, ישיבה אוניברסיטה, ניו יורק תשט"ו.
ב' תאומים פרנקל, 'אמרי ברוך', סיני, מה (תשי"ט), עמ' יז >הגהות על ספר המכריע. נדפס גם בספרו עמק הלכה, ירושלים תשמ"ח (בתוך: קובץ ברוך טעם, ב), עמ' כג.

(134) המנהגות

D.R. Prinz, 'A Geniza Fragment Attributed to Asher Ben Saul of Lunel: Text and Study', *HUCA*, 57 (1986), pp. 121-212 >רוב הטקסט, זה שפורסם ונידון בעמ' 189-121, איננו של ספר המנהגות, כהשערתה של הכותבת, אלא של ספר השלחן לר' חייא בר שלמה (ראה להלן, בערכו), עמ' רצו-ש.

המנהגות לר' משה ב"ר שמואל

י' גרטנר, 'מנהג מרשלייאה: ספר המנהגות לר' משה ב"ר שמואל', קבץ על יד, סדרה חדשה, ספר יד (כד) [תשנ"ח], עמ' 81-176.

מנהגי ר' אברהם חילדיק

ש' שפיצר, 'מנהגי הר"ר אברהם חילדיק', קבץ על יד, סדרה חדשה, ספר ט (יט) [תש"ס], עמ' 151-215.
מנהגות וורמייזא, מנהגים והנהגות שאסף וחיבר רבי יודא ליווא קירכום, מהדורת י"מ פלס, ירושלים תשמ"ז, מבוא, עמ' 15-16, הערה 5.

מנהגי ארפורט

צ' אבנרי, 'מנהגי ארפורט', סיני, מו (תש"ך), עמ' רסד-רסח.

קיצור מנהגי מהר"ם מרוטנבורג

ש"י שפיצר, 'קיצור מנהגי מהר"ם מרוטנבורג', אסופות, ב (תשמ"ח), עמ' פג-צ.

(135) מנהגים לר' אברהם קלויזנר

ספר מנהגים לרבינו אברהם קלויזנר (מנהגי מהרא"ק), יוצא לאור על פי כתבי יד ודפוסים בתוספת מבוא, מראה מקומות והערות, מהדורת י"י דיסין, ירושלים תשל"ח.
מנהגות וורמייזא, מנהגים והנהגות שאסף וחיבר רבי יודא ליווא קירכום, מהדורת י"מ פלס, ירושלים תשמ"ז, מבוא, עמ' 17, הערה 10.
י"מ פלס, 'יחסי מהרי"ל ותלמידיו והשפעתם על הפסיקה האשכנזית לאור מקורות חדשים', עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשנ"ט, עמ' 142-144.

(136) מנהגים לר' אייזיק טירנא

ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא, יוצא לאור על פי כתבי יד ודפוסים עם שינויי נוסחאות, ציוני מקורות, הערות, מפתחות ומבוא, מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשל"ט.

מנהגי הרב זלמן יענט

מנהגי הרב זלמן יענט', בתוך: ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא, יוצא לאור על פי כתבי יד ודפוסים עם שינויי נוסחאות, ציוני מקורות, הערות, מפתחות ומבוא, מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשל"ט, עמ' קעה-קפט, ושם במבוא, עמ' 12-13. ש"י שפיצר, 'סדר טערויז', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי יצחק ידידיה פרנקל, בעריכת ד"ב לאו ויי' בוקסבוים, ירושלים תשנ"ב, עמ' שה-שיז. מנהגות וורמייזא, מנהגים והנהגות שאסף וחיבר רבי יודא ליווא קירכום, מהדורת י"מ פלס, ירושלים תשמ"ז, מבוא, עמ' 19, הערות 20-22.

(137) מנהגים דבי מהר"ם

מ' הרשלה, 'מנהגי וורמייזא ומגנצא דבי רש"י ורבותיו ומנהגי אשכנז של הרוקח', גנוזות, ב (תשמ"ה), עמ' יא-כח >'ליקוטי מנהגים של קובצנו זה דומה מאוד לספר "מנהגים דבי מהר"ם" (עמ' יא)<. מנהגות וורמייזא, מנהגים והנהגות שאסף וחיבר רבי יודא ליווא קירכום, מהדורת י"מ פלס, ירושלים תשמ"ז, מבוא, עמ' 17, הערה 7.

(139) מנהגים לר' חיים פלטיאל

ד' גולדשמידט, מחקרי תפילה ופיוט, ירושלים תש"ס, עמ' 38-60. מנהגות וורמייזא, מנהגים והנהגות שאסף וחיבר רבי יודא ליווא קירכום, מהדורת י"מ פלס, ירושלים תשמ"ז, מבוא, עמ' 16, הערה 6. ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 263-270.

(140) המנהיג

ספר המנהיג לרבי אברהם ברבי נתן הירחי, יוצא לאור על פי כתב-יד אוקספורד עם תוספות, השלמות ומקבילות... עם שנויי נוסחאות, ציוני מקורות, ביאורים, הערות, מפתחות ומבוא, מהדורת י' רפאל, ירושלים תשל"ח. י' עמנואל, 'ספר המנהיג לרבי אברהם הירחי, מהדורת ד"ר יצחק רפאל', המעין, כרך יט (תשל"ט), חוברת ג, עמ' 53-64. ש' אברמסון, 'על הלכות תפילין שבספר "המנהיג"', סיני, פג (תשל"ח), עמ' קצו-רא. י"פ פערלא, 'הערות על ספר המנהיג; ברכת אברהם; אור זרוע; ופרושי רבינו יעקב מוינא; מטה משה', נועם, כ (תשל"ח), עמ' א-י.

מנין הגידים האסורים לרב סעדיה גאון

י' ברומר, 'מנין הגידים האסורים לרב סעדיה גאון', *PAAJR*, 30 (1962), חלק עברי, עמ' א-ח.

(143) מסכת ידים לראב"ד

הלכות נטילת ידים להראב"ד ז"ל, יוצא לאור בפעם הראשונה מתוך כ"י ארחות חיים... ולעומתו הנוסח המכונה פירוש מסכת ידים להראב"ד עפ"י ס' תמים דעים דפ"ר, בתוספת מבוא והערות, מהדורת מרדכי רבינוביץ, בספרו: מים ראשונים, ירושלים תשמ"ח, עמ' צג-קיד. ספר תמים דעים להראב"ד ז"ל על ידים, בתוך: א"י יונגרמן, מעשה איש, כולל חידושים וביאורי סוגיות בעניני ידים, בני ברק תש"ס, עמ' כו-ל.

מעשה הגאונים >שרי האלף, מחלקה חמישית, עמ' שנט, מס' 52; השלמות והוספות, עמ' תרמ-תרמא<

ספר מעשה הגאונים, כולל תשובות ופסקי דינים מחכמי שו"ם הקדמונים ורש"י ז"ל, מהדורת א' עפשטיין וי' פריימאן, ברלין תר"ע.
 בקורות על המהדורה: J. Wellesz, *REJ*, 62 (1911), pp. 142-145; V. Aptovitzer, 'Schriften, herausgegeben von Verein "Mekize Nirdamim"', *MGWJ*, 56 (1912), pp. 628-630, 745-756.
 א' גרוסמן, 'בני מכיר וספרם "מעשה המכיר"', תרביץ, מו (תשל"ז), עמ' 110-132; הנ"ל, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"א, עמ' 361-386.
 י' ליפשיץ, 'בענין מכירת חמץ לגוי קודם הפסח: השמטה מספר "מעשה הגאונים"', מוריה, שנה י', גליון ה-ו (תשמ"א), עמ' ג-ד; שנה יא, גליון ה-ו (תשמ"ב), עמ' ז-ח (= הנ"ל, קימחא דפיסחא, ירושלים תשמ"ו, עמ' ו-יג, ושם במבוא, עמ' 13-15).
 ש"א שטרן, סדר קידוש והבדלה לרבתינו הראשונים, בני ברק תשנ"ב, עמ' פב-פה.

מעשה ציצית לרבנו חננאל

'מעשה ציצית לרבנו חננאל', בתוך: א' טבגר, כליל תכלת, ירושלים תשנ"ג, עמ' רצז-שח.
 ש' אברמסון, פירושו רבנו חננאל לתלמוד, ירושלים תשנ"ה, עמ' 203-204.

(144) מעשה רוקח

ש"י פייגענבוים, 'הערות על ספר "מעשה רוקח"', אהל תורה, שנה שלישית, קונטרס א-ב (תר"ץ), סי' קיב, עמ' קסה-קסח.
 ש"א שטרן, 'פסקי הלכות מרבינו אלעזר מגרמיזא בעל ספר הרוקח', צפונות, שנה ב (תש"ן), גליון א (ה), עמ' ו-י.
 ש' עמנואל, 'חיבוריו ההלכתיים של ר' אלעזר מוורמייזא', תעודה, טז-יז (תשס"א), עמ' 203-230, 248-254.

(145) מעשים לבני ארץ ישראל

מ"ע פרידמן, 'הלכות אישות בעקבות מעשים לבני ארץ-ישראל', תרביץ, נ [ספר היובל] (תשמ"א), עמ' 209-242.
 הנ"ל, "'מעשה גדול": קטע חדש מן המעשים לבני ארץ-ישראל', שם, נא (תשמ"ב), עמ' 193-205; הנ"ל, 'לקטע החדש של מעשים לבני ארץ-ישראל', שם, עמ' 662-664; הנ"ל, 'פרט ועוללות', שם, נה (תשמ"ו), עמ' 448-449.
 תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאונים בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, כרך ג: ספר מעשים לבני ארץ ישראל.
 ה' ניומן, 'המעשים לבני ארץ-ישראל ורקעם ההסטורי', עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ז.
 ד' לוין, 'המעשים לבני ארץ ישראל והלכות ארצישראליות', עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"א.
 י' קוטשר, 'מחקרים בארמית גלילית', תרביץ, כא (תש"י), עמ' 194, הערה 14 (= הנ"ל, מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים תשל"ז, עמ' קנא, הערה 14) > על הקטע שפרסם לוין, תרביץ א, א* <.
 מ' מרגליות, 'משהו על ספרות ההלכה הארץ-ישראלית בתקופת הגאונים', הכינוס העולמי למדעי היהדות: קיץ תש"ז, א (תשי"ב), עמ' 255-258.

(146) פירושו ר' סעריה בן דוד אלעזרי על הרמב"ם

'דף מפירושו הרמב"ם לרבינו סעידן דוד עדני', בתוך: מראה הנרות: קובץ תורני, א, בעריכת צ' שרעבי, קרית ספר תשנ"ז, עמ' כז-כט.

(147) מפתחות לספר משנה תורה

א' דוד, ר' שמואל עטיאה מחבר מפתחות להרמב"ם, תרביץ, לט (תשל"ל), עמ' 415-418.

(149) ספר המצות לר' חפץ בן יצליח

דפוס צילום, שני כרכים, תל אביב תשל"ב >כרך א: מהדורת הלפר*; כרך ב: 'נספח: טכסטיות חדשים מספר המצוות שנתפרסמו לאחר הופעת מהדורת הלפר', כולל את מאמרו של אסף ושני מאמריו של צוקר* <.
מ' צוקר, 'עיונים והערות', *PAAJR*, 49 (1982), חלק עברי, עמ' 97-100.

(150) ספר המצות לרמב"ם

ספר המצוות להרמב"ם על-פי דפוס ראשון קושטא ר"ע, עם השגות הרמב"ן על-פי כתב-יד יחיד בעולם, עם מבוא, ציוני מקורות, ביאורים ומפתחות, מהדורת ח"ד שעוועל, ירושלים תשמ"א.
ספר המצות לרבינו משה בן מימון ז"ל, העתיקו מלשון ערבי ר' משה... אבן תבון ז"ל, עם השגות הרמב"ן ז"ל, בהשלמת החסר... שאלות רבי דניאל הבבלי ז"ל על ספר-המצות ותשובות רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל... תשובות רבינו אברהם השייכות לספר-המצות... הוגה על פי הדפוסים הראשונים ועפ"י כתבי ידות... בתוספת הרבה מראי מקומות וציונים והערות, מהדורת ד"צ הילמן, הוצאת ש' פרנקל, ירושלים ובני ברק תשנ"ה.
י' בלאו, 'מהדורה חדשה של ספר המצוות', לשוננו, לו (תשל"ג), עמ' 291-302 >בקורת על מהדורת קאפח*, כולל ההזרה מחודשת של התחלת ההקדמה, מן המקור הערבי <.
י"י דינסטאג, 'ספר המצוות להרמב"ם: ביבליוגרפיה של הוצאות, תרגומים, ביאורים, ארשת, ה (תשל"ב), עמ' 34-80.
י' אנגלרד, 'הבעיה ההלכתית של מסירת שטחים מארץ ישראל: משפט ואידיאולוגיה', הפרקליט, מא (תשנ"ג), עמ' 18, הערה 24 >על זהותו של מחבר הפירוש 'מגלת אסת' <.
ראה עוד: השגות הרמב"ן על ספר המצוות להרמב"ם (לעיל מס' 85).

(151) ספר המצות לרב סעדיה גאון

גנזי ירושלים: תורתן של גאונים וקדמונים מתוך כתבי יד הגניזה שבמצרים, מהדורת ש"א ורטהימר; מהדורה חדשה עם הוספות מכתבי-יד, מילואים ותיקונים מאת א"י ורטהימר, א, ירושלים תשמ"ב, עמ' רמה-רסג, ושם במבוא, עמ' פט-צ.

H. Hirschfeld, 'The Arabic Portion of the Cairo Genizah at Cambridge', *JQR*, 17 (1905), pp. 721-725.

מ' צוקר, 'עיונים והערות', *PAAJR*, 49 (1982), חלק עברי, עמ' 97-100.

David E. Sklare, 'The religious and legal thought of Samuel Ben Hofni Gaon: Texts and studies in cultural history', Ph.D. dissertation, Harvard University, 1992, vol. III, pp. 189-202 >כתאב אלשראיע, תאליף ראס אלמת'יבה סעדיה אלפיומי (ההקדמה ופרקים אחדים) <.

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ב, עמ' 195-228 (צילום מאמריהם של בנעט; הירשפלד; שייבר והאן; שייבר*).

(**151) ספר המצות לרב שמואל בן חפני גאון

ש' אסף, 'משיירי ספרותם של הגאונים', תרביץ, טו (תש"ד), עמ' 27-31.

David E. Sklare, *Samuel Ben Hofni Gaon and his cultural world: Texts and studies*, Leiden 1996, pp. 167-236; חלק ערבי, עמ' א-לד.

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 71-79 >צילום מאמריהם של הרכבי ואסף* <.

152) ספר מצות גדול

ספר מצות גדול... מוגה ומדויק על פי כתב יד עתיק משנת ה' אלפים נ"ג ליצירה, עם משנת אברהם הכולל באורים, פלפולים, הערות, הארות, תקונים ומראה מקומות, מהדורת א"א פרייס, שלווה כרכים, ניו יורק תשל"ב-תשמ"ה >לאוין א-רסה* <.

ספר מצוות גדול, חלק ראשון: לא תעשה, מהדורת א"פ פרבר, [ירושלים] תשמ"ח; ספר מצות גדול... עם ביאור ר' אייזיק שטיין ז"ל וחיידושי ר' אליהו מזרחי ז"ל וקונטרס דרך מצותיך מבעל משנה למלך, ועם מפתח מפורט על כל ענינים ומפתח על כל תוספות לפי סדר הש"ס המובאים בסמ"ג, מהדורת א"פ פרבר, שני כרכים, [ירושלים] תשנ"א.

סמ"ג הוא ספר מצוות גדול... עם מראי מקומות למקורותיו וחילופי גירסאות ועם פירושו "מי קמא", והם ציונים והארות וביאורים בדבריו ובירור שיטתו, מהדורת א' שלזינגר, חלק הלאוין, ירושלים תשמ"ט >עמ' תקא-תקה: 'ביאורי מהר"ז', למצוות א-ד, וראה במבוא, עמ' 11 <; חלק העשין, שני כרכים, שם תשנ"ה.

ספר מצוות גדול (סמ"ג) השלם לרבינו משה ב"ר יעקב מקוצי, מהדורה בתרא ומהדורה קמא ע"פ כתבי יד קדומים, ונלווים אליו פירושי ראשונים ואחרונים מכתבי יד ומדפוסים ראשונים, בתוספת מבואות, מקורות, ביאורים, ציונים וילקוט שינויי נוסחאות, כרך ראשון: לא תעשה א-עט, בעריכת א' מרצבך (ואחרים), ירושלים תשנ"ג.

סמ"ג, והוא ספר מצוות גדול... על הלכות פסח, עם פירושי הרא"ם, המהרי"ק, רבי אייזיק שטיין, המהרש"ל... יוצא לאור בהדפסה מחודשת ובהגהה מדויקת, הוצאת מכון משנת רבי אהרן, לייקווד תשס"א >לאוין עה-עט, שמז-שנט; עשין לג-לד, לט-מא <.

א' מרצבך, 'הסמ"ג השלם – הלכות שמ"טה', מוריה, שנה כג, גליון י-יב (תשס"א), עמ' ה-כט.

מחדושי בעלי התוספות למסכת גיטין, מהדורת י' סך, טורונטו תשמ"ט, עמ' קעה-רכח >עשין <.

ד' פרענקיל, 'דקדוקי סופרים', עלים לביבליוגרפיה וקורות ישראל, א (תרצ"ד-תרצ"ה), עמ' 72 >על שני טפסים של דפוס שונצינו רמ"ט <.

ד' דבליצקי, 'הגהות ששמשו את מדפיסי הסמ"ג', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ב, עמ' 19-19.

א' חבצלת, 'קיצור הסמ"ג למי', מוריה, שנה טז, גליון ה-ו (תשמ"ח), עמ' לד-מ.

א' חבצלת, 'רבינו עובדיה מברטנורה: ביאור בסמ"ג הלכות חמץ', מוריה, שנה יז, גליון ה-ו (תש"ן), עמ' כו-כז.

ש' גאטעסמאן, 'ביאורים לסמ"ג הלכות ר"ה, יו"כ, סוכה ולולב לרבנו מתתיהו טרייויש ורבנו עובדיה מברטנורה', ישרון: מאסף תורני, ו (תשנ"ט), עמ' עא-קי.

צ' מלאכי, 'פירושים לסמ"ג ולסמ"ק בכתב-יד מכאל כהן (בלבו מקנדיאה?)', קרית ספר, מא (תשכ"ו), עמ' 392-396; מ' בית-אריה, 'כה"י "פירושים לסמ"ג ולסמ"ק", זמנו ומעתיקו, שם, מב (תשכ"ז), עמ' 272.

ספר מצוות זמניות לר' ישראל ב"ר יוסף הישראלי

ספר הפרדס לרבינו אשר ב"ר חיים ממנתשון... ספר השולחן לרבינו חייא ב"ר שלמה מברצלונה... וספר מצוות זמניות לרבינו ישראל ב"ר יוסף מטוליטולה תלמיד חבר של הרא"ש על הלכות תפלה שבת ומועדים, יוצאים בפעם הראשונה עפ"י כתבי יד עם הערות ומראה מקומות, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשמ"ד, עמ' שצז-תקל, ושם בהקדמה, עמ' 7-10.

נ' אילן, "האיש אשר זה הספר בידו, לספר אחר לא יצטרך": עיון בספר "מצוות זמניות" לר' ישראל ישראלי מטולדו, תעודה, טז-יז (תשס"א), עמ' 105-121.

המצרנות לרב שמואל בן חפני גאון

ג' ליבזון, 'פרקים מספר המצרנות לרב שמואל בן חפני גאון', תרביץ, נו (תשמ"ז), עמ' 61-107; >דפוס צילום בתוך: תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 323-369.<

הנ"ל, 'פרקים נוספים מספר המצרנות (כתאב אלשפעה) לרב שמואל בן חפני גאון', קבץ על יד, סדרה חדשה, ספר יג (כג) [תשנ"ו], עמ' 43-89.

(154) המקח והממכר לרב האי גאון

ש' אברמסון, 'חמשה שערים מן ספר המקח והממכר לרב האי גאון', ספר יובל לכבוד... רבי יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, בעריכת ש' ישראלי (ואחרים), ירושלים תשמ"ד, ב, עמ' תתתק"ב-תתתקע"ט >דפוס צילום בתוך: תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ה, עמ' 32-99. ושם, עמ' 2-31: צילום מאמרו של אסף ומאמרו של אברמסון בתרביץ כ*.<

מ' חבצלת, 'ספר המקח והממכר לרב האי גאון והלכות מכירה להרמב"ם', תרביץ, לה (תשכ"ו), עמ' 39-47.

(155) המקצועות

א"א אורבך, ערוגת הבשם, ד, ירושלים תשכ"ג, עמ' 66-67.

(156) משנה תורה לרמב"ם

מהדורות:

משנה תורה הוא היד החזקה... סודר ונדפס מחדש, מוגה ושלם עפ"י כת"י עתיקים... ועפ"י הדפוסים הישנים, ועפ"י מה שהובא לשון רבינו בספרי ראשונים... השגות הראב"ד בשלמותן עפ"י שבעה כת"י וספרי ראשונים... הגהות מימוניות, הוגהו ותוקנו השיבושים עפ"י שלשה כת"י... מגדל עוז, מוגה עפ"י הדפוס הראשון... מגיד משנה וכסף משנה, מוגהים עפ"י דפוסים ראשונים ועפ"י הגהות בכת"י, מהדורת ש' פרנקל, כרכים ב-יב, ירושלים ובני ברק תשל"ה-תשנ"ט >ספרים זמנים, נשים, קדושה, הפלאה, זרעים, עבודה, טהרה, נזיקין, קנין, משפטים, שופטים.< * >על ספר זמנים ראה: ש"ז הבלין, 'ביאורי הגר"א לשר"ע', ישורון: מאסף תורני, ה (תשנ"ט), עמ' תשטז, הערה 69: 'מוזר שלא ציין המו"ל כי לא כל ההדפסות של מהדורה זו שוות, ובהדפסות החדשות תוקנו ושנונו דברים... בשער של כל ההדפסות נשאר ציון שנת ההדפסה תשל"ה!'.< 'הגהות ותקונים במפרשי הרמב"ם הוצאת ר"ש פרנקל' >הלכות סוכה<, בתוך: א"י גראס, גדולי הראשונים על מסכת סוכה, א, ירושלים תשמ"ח, ראש חדשים, עמ' ע.

ספר משנה תורה, יוצא לאור פעם ראשונה על-פי כתבי יד תימן עם פירוש מקיף, מהדורת י' קאפח, כ"ג כרכים, ירושלים תשמ"ד-תשנ"ו.

משנה תורה... על פי כ"י חתום בעצם כ"ק והשגות הראב"ד ז"ל עפ"י כ"י עם השלמות וציוני מקורות, עם פירוש יד פשוטה, מהדורת נ"א רבינוביץ, עשרה כרכים, ירושלים תשמ"ד-תש"ט >הקדמה למשנה תורה; ספר המדע, שני כרכים; ספר אהבה, שני כרכים; ספר זמנים, שלושה כרכים; ספר נשים, ח"א; ספר זרעים, הלכות שמיטה ויובל.<

משנה תורה להרמב"ם, מדע ואהבה: הספר המוגה, מהדורה פקטימילית של כתב יד אוקספורד הונטינגטון 80 ונספחים, הותקן לדפוס בצירוף מבוא והערות בידי ש"ז הבלין,

ירושלים וקליבלנד תשנ"ז >עמ' שעה-תז: קטעים ממשנה תורה בכתב יד קדשו של הרמב"ם; עמ' תת-תסד: משנה תורה - דפוס משה נ' שאלתיאל, דפוס ספרד לפני רנ"ב/1492 או פורטוגאל רנ"ז/1497, צילומים מעותק הספריה הבריטית, השלמת הדפים החסרים במהדורת הצילום של שנת תשל"ה.<

א' הורביץ, משנה תורה לרבינו משה בן מימון - שרידים של דפים בלתי ידועים ממהדורות של דפוסי ספרד מלפני הגירוש שנמצאו בגניזת קאהיר ובכריכות ספרים, ניו-יורק תשמ"ה. א' שייבר, 'דפים נוספים מאינקונבולום אחד של המשנה תורה', קרית ספר, לט (תשכ"ד), עמ' 280.

ש"ז הבלין, 'משהו לתולדות דפוסי הרמב"ם', קרית ספר, מב (תשכ"ז), עמ' 509-510.

קטעים מכת"י, שינויי נוסחאות:

קטעים מספר יד החזקה לרבינו משה בן מימון ז"ל, יו"ל עפ"י כתב-יד כתוב בעצם ידו של הרמב"ם שבספריית בודליאנא באוכספורד, מהדורת ש' אטלס, לונדון ת"ש*; בקורת: ש' אסף, קרית ספר, יח (תש"א-תש"ב), עמ' 150-155.

דפים מספר משנה תורה מהדורה קמא כתובים בכתב יד קדשו של רבינו הרמב"ם זצ"ל, מהדורת ק' כהנא וב' מינק, בתוך: משנה תורה, הוצאת ספרים הפרדס, ירושלים תשט"ז-תשי"ז >דפוס צילום: שם תשכ"ג, כרך ו, בסופו.

א' דוד, 'קטע גניזה בלתי ידוע ממשנה תורה לרמב"ם (אוטוגראף)', עלי ספר, יז (תשנ"ב-תשנ"ג), עמ' 109-111.

H. Loewe, 'The Heythrop College Maimonides Fragment', *Journal of Theological Studies*, 38 (1937), pp. 252-255 >הלכות נדרים.<

ד' גולדשמידט, 'סדר התפלה של הרמב"ם ע"פ כ"י אוכספורד', ידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים, ז (תשי"ח), עמ' 183-213* (=הנ"ל, מחקרי תפילה ופיוט, ירושלים תש"ם, עמ' 187-216).

מ' ארליך (ואחרים), אהל חיים: קטלוג כתבי-היד העבריים בספריית משפחת מנשה רפאל ז"ל ותבל"א רעייתו שרה ליהמן, כרך ז: כתב-יד ספר "משנה תורה" ... ספר זמנים, שינויי נוסחאות מכתבי-היד ודיונים במשמעותם, ניו-יורק תשנ"ט.

אדני יד החזקה, פירושים וביאורי נוסחאות וגירסאות על... יד החזקה... מאת הרב אדוניהו כהן קראוס, שלושה כרכים, ירושלים תשל"ל-תשל"ה >ספרים מדע - קדושה.<

רמב"ם הלכות תשובה מדויק עפ"י כת"י עתיקים ומוסמכים, מהדורת מ' שטרנבוך, בני ברק תשל"ח.

הלכות בית הבחירה להרמב"ם עפ"י כתבי יד, מהדורת י"י קעלער, ברוקלין, ניו יורק תשנ"א.

A. Scheiber (ed.), *Codex Maimuni: Moses Maimonides' Code of Law, The Illuminated Pages of the Kaufmann Mishneh Torah*, Budapest 1984 >מהדורה קודמת, בהונגרית: A. Scheiber, *A Majmuni Kodex*, Budapest 1980.<

[א"ה ווייס], 'תיקוני גירסאות בס' יד החזקה להרמב"ם על פי כתב יד ישן נושן', בית תלמוד, א (תרמ"א), עמ' 31-32, 63-64, 95-96, 127-128.

מ"ר ליהמן, 'שינויי נוסחאות לרמב"ם ספר טהרה, הלכות טומאת צרעת ומטמאי משכב ומושב', הדרום, נא (תשמ"א), עמ' 110-128.

י' ליס, גנזי פרקי משנה תורה טהרה... ששים ושתיים! >עמודים מפרקי טהרה של המשנה תורה על הלכות טהרה, כלים ומקואות מהגניזה בספריה הלאומית בלנינגרד יוצאים לאור בפעם הראשונה עם מבוא, שינויי נוסחאות והערות בהשוואה לנוסח המשנה תורה דפוס ווילנא, פתח תקוה [תשמ"ח] >בהכפלה.<

י' יואל, 'נוסח מקובל ונוסח מוגה בספר "משנה תורה" להרמב"ם, קרית ספר, יט (תש"ב-תש"ג), עמ' 140-143; הנ"ל, 'בדבר הנוסח התימני של ס' "משנה תורה", שם, כ (תש"ג-תש"ד), עמ' 52.

י"י וורעשנער, סדר יעקב על מסכת עבודה זרה, א, ירושלים תשמ"ח, עמ' תטז-תכ >תיקונים ושינויי נוסחאות ברמב"ם הל' עבודה זרה פ"ג, הל' תשובה וסוף הל' מלכים<. מ' עסיס, 'משהו על "כסף משנה" לספר זרעים ועל נוסח ספר זרעים של מפרשי הרמב"ם בזמנו של מרן, אסופות, ג (תשמ"ט), עמ' רעה-שכב.

הלכות מלכים:

הלכות מלכים ומלחמות לרבינו משה בן מימון, ירושלים תשט"ו >הנוסח הועתק מספר "משנה תורה" דפוס רומי משנת ר"מ (1480) ונוספו עליו בגליון מראי-מקומות למקראות המובאים ב"פנים" וגם תיקוני השיבושים שנפלו בלשון המקראות שבאותו דפוס. נדפס בשמונה מאות עותקים<.

הלכות מלכים ומלחמותיהם פרק י"א, נוסח מלא, בלתי מצונזר, של פרק זה... על פי כתבי יד ודפוסים ישנים, בצירוף מבוא ושינויי נוסחאות, מהדורת ק' כהנא, בתוך: משנה תורה, הוצאת ספרים הפרדס, ירושלים תשט"ז-תשי"ז >דפוס צילום: שם תשכ"ג<, כרך ו, בסופו, עמ' א-ז. שם, עמ' ח: השלמה לחידושי מהר"ם פדואה זצ"ל על הרמב"ם.

י"ד וילהלם, 'כתב-יד משנה תורה להרמב"ם בשטוקהולם', קרית ספר, כט (תשי"ג-תשי"ד), עמ' 145-148 >עמ' 146-147: הלכות מלכים, פרק יא<; א' שייבר, 'הערה על המאמר "כתב-יד משנה תורה להרמב"ם בשטוקהולם"', קרית ספר, לא (תשט"ז), עמ' 152 >שינויי נוסח להלכות מלכים הנ"ל<.

ל"נ גולדפלד, 'הלכות מלכים ומלחמות ומלך המשיח', סיני, צו (תשמ"ה), עמ' סז-עט >שינויי נוסחאות<.

מפרשים:

ד' בלומנטל, 'תרגום ערבי ל"הלכות יסודי התורה"', דעת, 14 (תשמ"ה), עמ' 113-144. ד' מצגר, 'ה"מפרש" להלכות יסודי התורה', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון ד, עמ' צט-ק; י' בוים, 'לזיהוי ה"מפרש" להל' יסודי התורה', שם, שנה ב (תש"ן), גליון א (ה), עמ' קט. ש' כהן, 'פירוש רבנו שמואל ברבי מרדכי להלכות תשובה מהרמב"ם', מוריה, שנה יח, גליון ט-י (תשנ"ג), עמ' טז-כא.

עדות בהוסף: פירוש על הלכות שחיטה להרמב"ם להחכם... הרב יוסף אלאשקר, מהדורת מ' עמאר, בתוך: ספר דברי יוסף... למו"ר... רבי יוסף בה"ר משה אלאשקר, מהדורת מ' עמאר וי"ש שפיגל, לוד תשנ"ז.

פ' קורת, 'נמוקי הרז"ה על הלכות אבל', אורחות שלמה, ספר זיכרון לע"נ... רבי שלמה... סיאני, בני ברק תשנ"ב, עמ' ט-יז.

'לשונוות הרמב"ם', בתוך: פסקי הגאון מהרי"ט, תשובות שאלות לרבי יוסף טאיטאצאק, מהדורת מ' בניהו, ירושלים תשמ"ז, עמ' רנ-רנד.

מ' בניהו, 'הגהות משנה תורה מן הטופס שלרמב"ם והגהות המיוחדות לרבי בצלאל אשכנזי והאר"י', סיני, ק (תשמ"ז), עמ' קלה-קמב; א' חבצלת, 'עותקים מוגהים של הרמב"ם בהם השתמשו מרן הבית יוסף ובעל השטמ"ק', מוריה, שנה כ, גליון י-יב (תשנ"ו), עמ' יט-כב; ד"צ רוטשטיין, 'הגהות על משנה תורה להרמב"ם - הלכות תלמוד תורה', שם, עמ' כג-כח.

ד"צ רוטשטיין, 'הגהות חכמי מצרים על משנה תורה להרמב"ם', ספר הזכרון לרבי משה ליפשיץ, בעריכת ר' רוזנבוים, ניו יורק תשנ"ו, עמ' שנג-תס >הלכות ספר תורה, פ"ח<.

(*157) משפט החרם לרמב"ן

חדושי הרמב"ן: יבמות, כתובות, סוטה, גיטין, קדושין, משפט החרם, סודר והוגה מחדש על פי כתבי יד ודפוסים ישנים עם תיקונים והוספות רבות, מרכז לחינוך תורני זכרון יעקב, [זכרון יעקב] תשנ"ג, עמ' רד-רח.

חדושי הרמב"ן השלם על מסכתות יבמות, כתובות, סוטה, גיטין קידושין, עם קונטרס משפט החרם, מוגה ע"פ כתבי יד ודפוסים ראשונים... בציון מראי המקומות למובאות בדבריהם, הוצאת מכון מערבא, ירושלים תשנ"ה.

(159) משפטי שבועות לרב האי גאון

ש' אסף, 'לחקר ספריו ההלכיים של רב האי גאון', הצופה לחכמת ישראל, ז (תרפ"ג), עמ' 277-278* >דפוס צילום בתוך: תורתן של גאוני: אוסף חברי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ה, עמ' 1-2<.

(159*) המתנה לרב שמואל בן חפני גאון

ג' ליבזון, 'פרקים מספר המצרנות לרב שמואל בן חפני גאון', תרביץ, נו (תשמ"ז), עמ' 62, הערה 7.

נחמני לר' נחמן בן ר' חיים הכהן

ש' שפיצר, 'קטעים מתוך ספר הנחמני לרבינו נחמן בן רבינו חיים הכהן', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי יעקב בצלאל ז'ולטי, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשמ"ז, עמ' רמה-רמז.

ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 81-84.

(160) הנייר

ספר הנייר, יוצא לאור בשלמותו בפעם הראשונה מכתבי יד עם מבוא והערות, מהדורת ג' אפפעל, ירושלים תשנ"ד.

(162) סדור רב סעדיה גאון

מ' צוקר, 'קטע מכתאב וגוב אלצלוה לרבנו סעדיה', *PAAJR*, 43 (1976), חלק עברי, עמ' 29-36.

י' ברודי, 'סיום סידור התפילה של רב סעדיה גאון', תרביץ, סג (תשנ"ד), עמ' 393-401; הנ"ל, 'ל'סיום סידור התפילה של רב סעדיה גאון', שם, סח (תשנ"ט), עמ' 279-281.

צ' גרונר, 'מספרי הלכה שלגאוני', עלי ספר, טו (תשמ"ח-תשמ"ט), עמ' 33-35; הנ"ל, 'תיקונים', שם, טז (תש"ן), עמ' 188.

ל' גינצבורג, על הלכה ואגדה, תל אביב תש"ך, עמ' 171-204.

נ' כהן, 'לאופיו המקורי של סידור רב סעדיה גאון', סיני, צה (תשמ"ד), עמ' רמט-רטז.

י' טובי, 'פיוטי רב סעדיה גאון: מהדורה מדעית (של היוצרות) ומבוא כללי ליצירתו', עבודת דוקטור, שני כרכים, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1980; הנ"ל, 'שבעתא שנייה לשבועות לרב סעדיה גאון', תרביץ, נג (תשמ"ד), עמ' 221-253.

ע' פליישר, 'תשלום סדר עבודה לרב סעדיה גאון מעזבונו של א' וילסקר ז"ל', תרביץ, נח (תשמ"ט), עמ' 191-205.

א"מ הברמן, "'צלותא" של רב סעדיה גאון', סיני, עח (תשל"ו), עמ' קצג-קצו.

(163) סדור רש"י

ע' הילדסהיימר, 'מבוא לספר "הלכות קצובות" המיוחס לרב יהודאי גאון, סיני, יד (תש"ד), עמ' פד-צ.
 הגדה של פסח תורת חיים עם פירושי הראשונים, מהדורת מ"ל קצנלנבוגן, ירושלים תשנ"ח, ושם במבוא, עמ' 8 >פירוש הגדה של פסח, מתוך הלכות פסח שבסדור רש"י.<

סידור ר' שלמה ברבי נתן

סידור רבינו שלמה ברבי נתן זצ"ל אב בית דין מן העיר סיג'ילמסה, מהדורת ש' חגי, ירושלים תשנ"ה.

דיני ארבעת המינים מתוך סידור... רבינו שלמה בר נתן הסיג'ילמסי, הועתק מכתב יד ותורגם... ע"י... שמואל חגי... הערות ע"י יקותיאל כהן, בתוך: חידושי הראשונים על מסכת סוכה, מהדורת יקותיאל כהן, ירושלים תשנ"ה, בסוף הספר.

Y. Tobi, 'The Siddur of Rabbi Shelomo ben Nathan of Sijilmasa: A Preliminary Study', בתוך: קהילות ישראל בדרום המגרב, בעריכת מ' אביטבול, ירושלים תשמ"ב, חלק לוועי, עמ' 425-407; י' טובי, 'סידורו של ר' שלמה בן נתן מסג'ילמסה - עיונים ראשונים', יד להימן, קובץ מחקרים לזכר א"מ הברמן, בעריכת צ' מלאכי, לוד תשמ"ד, עמ' 360-345.
 ש' צוקר וא' ווסט, 'מוצאו המזרחי של סידור ר' שלמה בר' נתן וייחוסו המוטעה לצפון אפריקה', קרית ספר, סד (תשנ"ב-תשנ"ג), עמ' 746-737; מ"ע פרידמן, 'הערה בדבר מקום חיבור הסידור של ר' שלמה בר' נתן, אסופת קרית ספר (מוסף לכרך סח), ירושלים תשנ"ח, עמ' 154-151.

סידור רבנו שלמה מגרמייזא

ראה להלן מס' 170.

סדר הגט וסדר חליצה לר' יעקב מרגלית

סדר הגט הארוך והקצר לרבינו מה"ר יעקב מרגלית, מהדורת י' סק, ירושלים תשמ"ג.
 סדר חליצה הארוך והקצר לרבינו מה"ר יעקב מרגלית, מהדורת י' סק, ירושלים תשנ"ח.
 פסקי ושאלות ותשובות מהר"ש מלובלין לרבינו... שלמה בן... רבי יהודה לייבוש זצ"ל אב"ד ור"מ לובלין, מהדורת י' הערשקאוויטש, ברוקלין תשמ"ח, עמ' קא-קב: הגהות משאת בנימין על סדר גט לר"י מרגליות.
 י' סק, 'קבלות רבינו יעקב מרגלית ממה"ר טעבלין בדיני גט, חליצה וכתובה', מוריה, שנה יט, גליון ג-ד (תשנ"ג), עמ' ו-יב (נדפס שוב בתוך: סדר חליצה הארוך והקצר לרבינו מה"ר יעקב מרגלית >ראה לעיל<, עמ' עה-עז).
 'קבלות נוספות שקיבל רבינו יעקב מרגליות', פעמי יעקב, שנה ו (תשנ"ה), קונט' א (לא), עמ' ה-ח >קבלות בענייני אורח חיים ויורה דעה<.

סדרי גט וחליצה <ממחברים שונים>

• ר' יוסף קולון (מהרי"ק)
 א' אייזנבך, 'סדר הגט ונתנתו ע"פ אמ"ר מאור הגולה מהר"ר יוסף קולון יצ"ו', ספר זכרון למשה, לזכרו של... ר' משה מנחם יוסף שובקס, ירושלים תשמ"ה, עמ' קסג-קסו.
 הלכות גט למהרי"ק, בתוך: שו"ת מהרי"ק, מהדורת ש"ב דויטש וא' שלזינגר, ירושלים תשמ"ח, עמ' תמה-תנב.
 ש"א שטרן, 'נוסח הגט והלכותיו מרבינו המהרי"ק (כת"י מונטיפיורי 651)', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ט, עמ' יא-יד >מכת"י לונדון, מונטיפיורי 156. נדפס כבר מכת"י זה בשו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים, מהדורת א"ד פינס, ירושלים תש"ל, סי' מח, עמ' 224, 227-228, 226-225. הרב שטרן הפסיק להעתיק באמצע משפט, משום שחסר היה לו המשך הצילום של כתב-היד<.

- ר' יצחק הדרשן בן ר' מאיר החסיד
ש"א שטרן, 'סדר גיטין לרבינו יצחק הדרשן בן רבינו מאיר החסיד ז"ל', צפונות, שנה ד (תשנ"ב), גליון ב (יד), עמ' ז-יג.
י"מ תא-שמע, 'קצת ענייני רבי יצחק אור זרוע מכ"י', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי יצחק ידידיה פרנקל, בעריכת ד"ב לאו וי' בוקסבוים, ירושלים תשנ"ב, עמ' רעד-רעו.
- ר' משה מינץ (מהר"ם מינץ)
סדר הגט וסדר חליצה, בתוך: שו"ת רבינו משה מינץ [מהר"ם מינץ], מהדורת י"ש דומב, ירושלים תשנ"א, ב, עמ' תקעא-תקצד.
- ר' שלמה בן אדרת (הרשב"א)
תקון הגט להרשב"א, בתוך: חידושי הרשב"א... מסכת גיטין, מהדורת י' סקלר, ירושלים תשמ"ו, עמ' תתמט-תתסג.
- רש"י
ש"א שטרן, 'סדר חליצה שסידר רבינו שלמה לבני פריש', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' ט-יב.
- תלמיד מהרי"ל
א"צ שפיצר, 'דיני גיטין לתלמיד מהרי"ל', מוריה, שנה טז, גליון א-ב (תשמ"ח), עמ' טו-כ.
- תלמיד מהר"י ווייל
סדר גט אשכנזי לתלמיד מהר"י ווייל (מהרי"ו) זצ"ל, מהדורת י' סך, בתוך: סדר חליצה הארוך והקצר לרבינו מה"ר יעקב מרגלית, מהדורת י' סך, ירושלים תשנ"ח, עמ' פט-קע >שני קטעים [עמ' קסא-קסג, סי' י ועמ' קסז-קע, סי' טו] נדפסו קודם לכן בידי הנ"ל, 'סדר גט בקהילות הונגריה', מוריה, שנה יד, גליון ה-ח (תשמ"ו), עמ' ח-יג.
- לקט פסקי דין בענייני גיטין
ש"א שטרן, 'לקט פסקי דין בענייני גיטין מתקופת הראשונים', ספר זכרון להגאון רבי שילה רפאל, בעריכת י"א מובשוביץ, ירושלים תשנ"ח, עמ' פח-צב.

סדרי פסח <ממחברים שונים>

- ר' יונה גירונדי
א' הורביץ, 'סדר פסח לרבינו יונה', הדרום, מט (תש"ס), עמ' 143-159.
א' שושנה, 'סדר פסח של רבינו יונה ז"ל', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי חיים שמואלביץ, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תש"ס, עמ' רסא-רעח.
ש"א שטרן, הגדה של פסח עם פירוש הראב"ן, בני ברק תשמ"ה, עמ' קלב-קמד, ושם במבוא, עמ' 18 >דפוס צילום, בתוספת שער מיוחד: חידושי רבינו יונה סדר ליל פסח מתוך כתב יד עם הערות וביאורים, בני-ברק תשמ"ה (עם: חידושי רבינו יונה על מסכת סנהדרין וחידושי תוספות שנ"ץ על מסכת מכות, שם תשמ"ד).<
- רש"י
ש"א שטרן, 'סדר פסח הקצר לרש"י', מוריה, שנה כא, גליון א-ב (תשנ"ו), עמ' ג-ד (=הנ"ל), ספר הזכרון מבקשי תורה אור אפרים, על שמו ולזכרו של הרב אורי אפרים פרלמן, בעריכת ש"א רוטר [ואחרים], ירושלים תש"ס, עמ' י-יא.

• אחד מדבותינו הראשונים
ש' חסידה, 'סדר ליל פסח לאחד מדבותינו הראשונים', מוריה, שנה יז, גליון ה-ו (תש"ן), עמ'
יד-כ.

• חד מקמאי
ש"א שטרן, 'סדר פסח לחד מקמאי', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ו, עמ' כב-כז (=הנ"ל),
ספר הזכרון מבקשי תורה אור אפרים, על שמו ולזכרו של הרב אורי אפרים פרלמן, בעריכת
ש"א רוטר [ואחרים], ירושלים תש"ס, עמ' יב-יז).

(167) סדר רב עמרם גאון

סדר רב עמרם גאון, מהדורת ג' הרפנס, בני ברק תשנ"ד.
ל' גינצבורג, על הלכה ואגדה, תל אביב תש"ך, עמ' 174-177.
I. Lévi, 'Sur le même sujet', *REJ*, 54 (1907), pp. 203-204 >קטע גניזה.
י' ברודי, 'לחידת עריכתו של סדר רב עמרם גאון', כנסת עזרא - ספרות וחיים בבית הכנסת,
אסופת מאמרים מוגשת לעזרא פליישר, בעריכת ש' אליצור (ואחרים), ירושלים תשנ"ה, עמ'
21-34.
ד' גולדשמידט, קרית ספר, כט (תשי"ג-תשי"ד), עמ' 71-75 * >ביקורת על מהדורת הדגדג *.
נדפס שנית בספרו מחקרי תפילה ופיוט, ירושלים תש"ס, עמ' 407-412 <.

סדר התרומה והפרשת חלה לרש"י

ש"א שטרן, 'סדר התרומה והפרשת חלה לרש"י', מוריה, שנה יז, גליון א-ד (תש"ן), עמ'
מג-מח >נדפס בחלקו אצל א' גרוסמן, 'זיקתה של יהדות אשכנז הקדומה אל ארץ-ישראל',
שלם, ג (תשמ"א), עמ' 88 <.

(168) הסדרים לרש"י

ספר האורה, מהדורת ש' בובר, לבוב תרס"ה, מבוא, עמ' 85-88.

(169) סלע המחלוקת

י' תא-שמע, 'ספרי הריבות בין הראב"ד לבין רבי זרחיה הלוי (הרז"ה) מלוניל: היבטים
ביבליוגרפיים וספרותיים', קרית ספר, נב (תשל"ח), עמ' 559-561; הנ"ל, 'חיבוריו של
רבינו זרחיה הלוי (הרז"ה) בעל ספר "המאור"', עלי ספר, ו-ז (תשל"ט), עמ' 61-64 (= י"מ
תא-שמע, רבי זרחיה הלוי בעל המאור ובני חוגו, ירושלים תשנ"ג, עמ' 22-24, 129-130).

(170) סידור רבנו שלמה

א' גרוסמן, 'בני מכיר וספרם "מעשה המכיר"', תרביץ, מו (תשל"ז), עמ' 132.
א' גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"א, עמ' 346-348.
י' ליפשיץ, קימחא דפיסחא, ירושלים תשמ"ו, עמ' ו-יג, ושם במבוא, עמ' 13-15.

סימני ספר המצוות לר' אברהם בר אפרים

א"י חבצלת, 'ספר סימני מצוות לרבינו אברהם ב"ר אפרים', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו
של... רבי יצחק ידידיה פרנקל, בעריכת ד"ב לאו וי' בוקסבוים, ירושלים תשנ"ב, עמ'
דפא-ד.

(**170) ספר בדיני לולב לרב נסים גאון (השלמות והוספות, עמ' תרנב)

קטעים מהלכות לולב לרב נסים גאון, מהדורת א' סאלאווייצקי, ירושלים תשנ"ד (עם: פירושי רבינו חננאל בר חושיאל לתלמוד, מהדורת ד' מצגר, מסכת ראש השנה ומסכת סוכה, ירושלים תשנ"ד).

ספר הלכות איטלקי קדמון לרב יחיאל ב"ר יקותיאל

י"מ תא-שמע, 'ספר הלכות איטלקי קדמון לרב יחיאל ב"ר יקותיאל', קבץ על יד, סדרה חדשה, ספר טו (כה) [תשס"א], עמ' 143-206 >תחילת החיבור (עמ' 149-153) נדפסה גם בידי ש"א שטרן, סדר קידוש והבדלה לרבתינו הראשונים, בני ברק תשנ"ב, עמ' 90-צג.
פסקי הלכות שחיטה לר' יחיאל בר' יקותיאל בר' בנימין הרופא, בתוך: י"צ פיינטוך, מסורות ונוסחאות בתלמוד, רמת גן תשמ"ה, עמ' 77-85.

(171) עבודת הקדש

עבודת הקדש... יו"ל עפ"י דפוס ראשון ויניציאה שס"ב ושני כתבי-יד, עם ביאור עבודת עבודה, מהדורת ח"ג צמבליסט, ארבעה כרכים, תל אביב וירושלים תשל"ג-תשמ"ז.*
עבודת הקדש... נדפס מחדש עם הוספות ותיקונים לפי שני כת"י, מהדורת י"א שולמן,² ירושלים תשמ"ד.*

עבודת הקדש... סודר והוגה מחדש עפ"י כתב יד פאריז ועפ"י מה שכבר נדפס בוויניציאה, מיץ, ווארשא, עם ליקוטים מעבודת הקודש הארוך, מהדורת ש"מ יונגרמן, חמישה כרכים, זכרון יעקב תש"ם-תשנ"ג >בית נתיבות, שלושה כרכים, שערים א-ד + בית מועד, שני כרכים, שערים א-ב;< שם תשמ"ז-תשנ"ז >מהדורה שלמה, רובה דפוס צילום של המהדורה הקודמת: בית נתיבות, שלושה כרכים, שערים א-ה + בית מועד, ארבעה כרכים, שערים א-ה;< דפוס צילום, שני כרכים, שם תשנ"ח >א: בית נתיבות; ב: בית מועד.<
עבודת הקודש עירובין [בית נתיבות], בתוך: ספרי הרשב"א, מהדורת מ"מ גערליץ, ב, ירושלים תשמ"ז, עמ' 539-815 >בעמ' 805-815: עבודת הקודש הארוך, שרידים מהגניזה הקהירית.<

עבודת הקודש לרשב"א, בתוך: חידושי הרשב"א על הש"ס, הוצאת יריד הספרים, ירושלים תשנ"ט, כרך ה, בסופו.

(172) עזרת נשים

A. Neubauer, 'Documents inédits: VIII. Jacob fils de Moïse de Bagnols', *REJ*, 9 (1884), pp. 51-58.

(173) עיטור

מ' גלצר, 'עטור סופרים (ספר העיטור) לרב יצחק בן רב אבא מארי - פרקי מבוא', עבודת דוקטור, שני כרכים, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ד >כרך ב: מהדורה של שער כתב, מאמר שביעי: כתיבת גיטין ושטרות וטופסין.<
תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאונים בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ו, עמ' 1-21 >צילום מאמרו של אסף*.<

(174) על הכל

י"נ אפשטיין, 'על הכל', סיני, צד (תשמ"ד), עמ' קכג-קלו (דפוס צילום בתוך: הנ"ל, מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, ב, ירושלים תשמ"ח, עמ' 776-789).

(175) עמודי גולה

ספר עמודי גולה... הנקרא ספר המצות קטן או קצר (סמ"ק) לרבינו יצחק ב"ר יוסף מקורביל ז"ל מבעלי התוספות, והחונים עליו: הגהות הר"ף לרבינו פרץ ב"ר אליהו ז"ל; ביאורים מכת"י מיוחס לרבינו משה מצוריק ז"ל... ועליהם נוסף ביאור רחב בשם צביון העמודים, מהדורת צ' שפירא, שמונה כרכים, ירושלים תש"ך-תש"ס* <סי' א-קצו>. בסוף הכרך השמיני: פירוש קדמון על ספר עמודי גולה הנקרא סמ"ק <סי' א-קצו>.

הסמ"ק מצוריק... והוא ספר "עמודי גולה" (סמ"ק) אשר חיברו הר"ר יצחק מקורביל ז"ל, ונלוו אליו הגהות מהר"ר פרץ ז"ל ותוספת הגהות והלכות רבות... מהר"ר משה מצוריק ז"ל... ועוד ליקוטים רבים, מהדורת י"י הר-שושנים - רוזנברג, שלושה כרכים, ירושלים תשל"ג-תשמ"ח*; מהדורה שניה מתוקנת, חלק ראשון, מצוה א'-קמ"ח, שם תשמ"א.

י"מ פלס, 'הקדמת הסמ"ק - קראקא שנ"ו', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשמ"ט, עמ' יג-טו.

J.S. Lange, 'Zur rechtlichen Stellung des jüdischen Lehrers in Zürich vor 600 Jahren', in: *25 Jahre Jüdische Schule Zürich Festschrift*, Jerusalem 1980, pp. 108-122

צ' מלאכי, 'פירושים לסמ"ג ולסמ"ק בכתב-יד מכאל כהן (בלבו מקנדיאה?)', קרית ספר, מא (תשכ"ו), עמ' 392-396; מ' בית-אריה, 'כה"י "פירושים לסמ"ג ולסמ"ק"', זמנו ומעתיקו, שם, מב (תשכ"ז), עמ' 272.

א"י חבצלת, 'ביאור סמ"ק - חיבור לא ידוע לחד מן קמאי', מוריה, שנה יח, גליון ז-ח (תשנ"ב), עמ' קו.

י"מ פלס, 'ממשיכי בעלי התוספות: פירושי "גורניש" על הסמ"ק', זכור לאברהם: קובץ תורני, תש"ס-תשס"א, עמ' מט-נז.

עמק רפאים לר' חיים גליפפה

י"ש שפיגל, 'ספר עמק רפאים וקצת תשובות לר' חיים גליפפה', ספר יובל לכבוד... רבי יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, בעריכת ש' ישראלי (ואחרים), ירושלים תשמ"ד, ב, עמ' תתתיא-תתתנה.

ענינים שונים לתלמיד הרשב"א <חיבורים שונים>

- ענינים שונים לתלמיד הרשב"א, בתוך: חדושי תלמיד הרשב"א על מסכתות כלאים, ביצה, מועד קטן ויומא וכמה ענינים שונים, יוצא לאור בפעם ראשונה מכתב יד, מהדורת ש"מ יונגרמן, זכרון יעקב תשמ"ח, עמ' קיב-קכח <סי' ג (עמ' קכ-קכב) נדפס גם בידי ש"א שטרן, סדר ארוסין ונשואין לרבותינו הראשונים, בני ברק תש"ן, עמ' סו-ע; סי' ו (עמ' קכג-קכד) נדפס גם בידי א' ליכטנשטיין, 'בענין קנין הגוף בעבד כנעני לאחד הראשונים', בנתיבות-ים, ה (תשל"ד), עמ' קעז-קעט.
- פסקי תלמיד הרשב"א, בתוך: שיטת הקדמונים על מסכת שבת, מהדורת מ"י בלוי, [ב], ניו יורק תשמ"ז, עמ' שמג-שעז.

עץ חיים

ראה: חמשה קונטרסים (לעיל מס' 99).

ספר עץ חיים לרבינו חיים ב"ר יצחק הצרפתי זצ"ל תלמיד ר"ש מאיברא מבעלי התוספות בהלכות כתובה ודיני ממונות, יוצא לאור לראשונה בשלמותו מכת"י עם הערות והארות ומקורות הדינים ועם מבוא מקיף, מהדורת א"י גולדמינק, ירושלים תשס"א.

י"מ פלס, 'רבינו חיים בן יצחק וחיבורו "עץ חיים" על פי כתב יד שנתגלה זה עתה', מוריה, שנה כא, גליון ה-ו (תשנ"ז), עמ' צד-ק.

ערב רב

ש"א שטרן, 'קטעים מספר "ערב רב" בעניני נישואין', צפונות, שנה ג (תשנ"א), גליון ד (יב), עמ' ט-י.

(177) הערבות והקבלנות לרב שמואל בן חפני גאון

ג' ליבזון, 'פרקים מספר הערבות והקבלנות (כתאב אלצמאן ואלכפאלה) לרב שמואל בן חפני גאון, תרביץ, נח (תשמ"ט), עמ' 377-412.
תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאונים בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 184-220 > צילום מאמריהם של אסף וגרינבאום* <.

עת האוכל

"עת האכל" או "טוב להודות", פעמי יעקב, שנה ח (תשנ"ז), קונט' א-ב (לז-לח), עמ' ט-יט; קונט' ג (לט), עמ' ז-טו.

(178) העתים

L. Ginzberg, *Geonica*, I, New York 1909, pp. 187-189 > מפתח לתשובות הגאונים בספר. דפוס צילום בתוך: תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאונים בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ו, עמ' 22-24 <.

(179) פירוש הכתובה, פירוש הגט וסדר חליצה

ב' נויזיץ וד' פרוינדליך, 'ספר קונדריסין לחד מקדמאי', ספר הזכרון לכבודו... של... רבי שמואל ברוך ורנר, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשנ"ו, עמ' רסה-שטז.
ספר קונדריסין לחד מקדמאי ע"פ דפוס קושטא וכת"י, מהדורת ש"א שטרן, ב' נויזיץ וד' פרוינדליך, בתוך: סדר חליצה הארוך והקצר לרבינו מה"ר יעקב מרגלית, מהדורת י' סק, ירושלים תשנ"ח, עמ' רנט-שכא.
ראה עוד לעיל: ביאור הגט לר' שמשון מקינון.

(182) פירוש ר' עובדיה על הלכות קדוש החודש לרמב"ם

נ' אלוני, 'תוספות ותיקונים ל"רשימת ספרים אוטוגרף לר"י ראש הסדר"', קרית ספר, מט (תשל"ד), עמ' 658; א' קופפר, 'להערתו של נ. אלוני "תוספות ותיקונים ל"רשימת ספרים אוטוגרף לר"י ראש הסדר"', שם, נ (תשל"ה), עמ' 340.

(182*) פירוש קדמון ממצרים על הרמב"ם

י' תא-שמע, 'פירוש הרמב"ם לתלמוד - חידה ודרך פתרונה', שנתון המשפט העברי, יד-טו (תשמ"ח-תשמ"ט), עמ' 300-301.
י"י ווייס, 'שרידים מפירוש רבינו פרחה לרי"ף יבמות (א)', צפונות, שנה ג (תשנ"א), גליון ב (י), עמ' י.

(183) פירקוי בן באבי

י"נ אפשטיין, מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, ירושלים תשמ"ד, עמ' 258-264.
מ"ע פרידמן, 'על טענת פירקוי בן באבי בדבר מציאת ספרים גנוזים של הירושלמי', סיני, פג (תשל"ח), עמ' רנ-רנא.

פסק רבינו עובדיה מנוישטט

ד' שפירא, 'פסק רבינו עובדיה מנוישטט בענין מריטת היונים', מוריה, שנה יז, גליון ט-י (תשנ"א), עמ' טז-כ.

(184) פסקי ר' יצחק מקורביל

ח"ש שאנן, 'פסקי רבינו ר"י מקורביל', נר לשמעיה, ספר זכרון לזכרו של הרב שמעיה שאנן, בעריכת ח"ש שאנן, בני ברק תשמ"ח, עמ' ה-לב.
ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 245-237.

פסקי רבינו ישראל מברונא

פסקי רבינו ישראל מברונא: ליקוטי הלכות על או"ח, בתוך: ספר מעגלי צדק: הלכות ומנהגים לכל השנה; שאלות ותשובות לרבינו בנימין ב"ר מאיר הלוי מגדולי רבני שאלוניקי, מהדורת י' הערשקאוויטש, ירושלים תש"ס, עמ' א-ז (בסוף הספר, בספירת דפים נפרדת).

(185) פסקי ר' ליווא מפירארה ור' אברהם מינץ

ראה בהשלמותינו למחלקה חמישית מדור ב: שו"ת הראשונים.

פסקי ר' פרץ מקורביל

א"ד פינס, 'הוראות רבינו פרץ', מוריה, שנה יז, גליון יא-יב (תשמ"ו), עמ' יב-יד.
ש' פינס, 'מפסקי רבינו פרץ ב"ר אליהו מקורביל מבעלי התוס' ומהנהגותיו', קובץ תפארת ישראל, ג, בני ברק [תשמ"ו], עמ' 10.
ח"ש שאנן, 'פסקי רבנו פרץ ואחרים בעניני אורח חיים', מוריה, שנה יז, גליון ט-י (תשנ"א), עמ' י-טו.

ש"א שטרן, 'פסקים מרבינו פרץ', נתיבות תורה, ב (תשנ"ג), עמ' לו-לח.
ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 245-237.
>בספר זכרון אבני שלמה, להקים ישיבה על קברו של האברך הרב שלמה לוי ז"ל, ירושלים תשנ"ג, נרשם בתוכן העניינים שבראש הספר כי בעמ' מט של הספר נדפסו 'ארבעה פסקים מרבינו פרץ', אך הפסקים לא נדפסו שם.

(186) פסקי ר' שלמה מלנדון

פסקים מהרב שלמה מכרך לנדון, עם הערות והארות, מהדורת מי"ל זק"ש, בספרו: מילי דמרדכי, ירושלים תשנ"ד, עמ' תקפא-תר.

(*186) פסקי הלכה של ר' חיים אור זרוע (דרשות מהר"ח)

א"י חבצלת, "פסקי מהר"ס" או "דרשות מהר"ח": חיבור לא ידוע ממהר"ם מרוטנבורג, מוריה, שנה יז, גליון ט-י (תשנ"א), עמ' קה-קח.

(188) פסקי הלכות לר' מנחם מריקאנטי

ספר ריקאנטי, ירושלים תשל"ח >דפוס צילום של מהדורת פיעטרקוב תרנ"ד; 'מהדורה שלימה כוללת כל הסמנים שנשמטו ע"י הצנזור במהדורות האחרונות בתוספת טבלה להבדל ציוני הסמנים בין המהדורות השונות'.
י' ליפשיץ, 'פסקי הלכות ריקנטי', מוריה, שנה ח, גליון ו-ז (תשל"ט), עמ' ב-ט.
[י"מ אליצור], 'פסקי ריקאנטי החדשים', ספר זכרון לכבודם ולזכרם של הרב אברהם זב ויספיץ ז"ל ורעייתו הצדקת מרת שושנה ז"ל, ירושלים תשנ"ב, אש"ד הנחלים, עמ' טו-סו.

פסקי הלכות לרבינו יוסף והוראות לרבו רבינו שמואל הרואה

פסקי הלכות לרבינו יוסף והוראות לרבו רבינו שמואל הרואה, בתוך: שיטת הקדמונים, כוללת כללי המצות לרבינו יוסף גיקטילייא... ספר התדיר לרבינו משה ב"ר יקותיאל מרומי, פסקי רבינו יוסף תלמיד רבינו שמואל הרואה מבאמבערג, פסקי שכל טוב לרבינו מנחם ב"ר שלמה, יוצא לאור בפעם הראשונה עפ"י כתבי יד עם הערות ומראה מקומות, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשנ"ב, עמ' שיט-שצה, ושם בהקדמה, עמ' 5. פסקי תוספות להלכות תפילה מרבינו יצחק ב"ר משה, בתוך: שיח תפלה, לזכרו של... חיים שמואל טשזנר, ירושלים תשנ"ט, עמ' קא-קד, ושם במבוא, עמ' נג <לקט מהפסקים>. ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 289-291.

פסקי ברכות

ד' מצגר, 'כתב יד פסקי ברכות לחכם קדמון', צהר, [ח]: אהל ברוך לזכרו ולע"נ של הגאון רבי ברוך אויערבאך זצ"ל, ירושלים תש"ס, עמ' ג-ה.

(189) פסקי חלה לרשב"א

בתוך: תלמוד ירושלמי חלה עם פירוש מהר"ש סירלאו, ירושלים תשמ"א, בסופו, דף ב ע"א - ז ע"א. מהדורת מ"מ גרליץ, בתוך: ספרי הרשב"א, מהדורת הנ"ל, א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 499-518, ושם במבוא, עמ' 104-105.

(190) פסקי רבינו יחיאל מפאריס

פסקי רבינו יחיאל מפאריס והוראות מרביני צרפת, מופיע לראשונה ע"פ כמה כתי"י עם מראה מקומות הערות והארות, מהדורת א"ד פינס, ירושלים תשל"ג*; מהדורה שניה, שם תשמ"מ. ח"ש שאנן, 'פסקי רבנו יחיאל מפריז בהלכות הפסח', מוריה, שנה טז, גליון ט-י (תשמ"ט), עמ' כה-לא; הנ"ל, 'פסקי רבנו יחיאל מפריז בעניני חושן משפט', שם, שנה יח, גליון ז-ח (תשנ"ב), עמ' ג-י. ש' עמנואל, 'ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 231-236.

פסקי דינים לחכם ממשפחת הרא"ה

י"ש שפיגל, 'פסקי דינים לחכם ממשפחת הרא"ה', קבץ על יד, ספר היובל: סדרה חדשה, ספר יא (כא), חלק א (תשמ"ה), עמ' 89-177.

פסקי ומנהגי מונצא וגרמיישא

ש"א שטרן, 'פסקי ומנהגי מונצא וגרמיישא', צפונות, שנה ב (תש"ן), גליון ד (ח), עמ' ד-ח; שם, שנה ג (תשנ"א), גליון א (ט), עמ' ד-ט.

פסקי רבותינו שבאשכנז בדור הסמוך לגזירות ק"ט

ש' שפיצר, 'פסקי רבותינו שבאשכנז בדור הסמוך לגזירות ק"ט', מוריה, שנה ח, גליון ב-ג (תשל"ח), עמ' ב-ו. ש' שפיצר, 'פסקים ותשובות רבותינו באשכנז בדור שלאחר גזירות ק"ט', מוריה, שנה ח, גליון ח-ט (תשל"ט), עמ' ט-יג; שם, שנה ט, גליון ז-ח (תש"ס), עמ' ב-ז >וראה שם, שנה ט, גליון א-ב (תשל"ט), עמ' צו; שם, גליון ג-ד (תש"ס), עמ' פט<. ש' שפיצר, 'מהרי"ש ופסקיו', סיני, פב (תשל"ח), עמ' רכו-רלו. ש' שפיצר, 'מהר"ם הלוי מווינה ופסקיו', סיני, פד (תשל"ט), עמ' לז-מו.

>על מקורם של הפסקים ראה: א' ריינר, 'בין אשכנז לירושלים - חכמים אשכנזים בארץ-ישראל לאחר "המוות השחור"', שלם, ד (תשמ"ד), עמ' 28-35.

פסקי רבינו אליהו מנחם מלונדריש

א"י חבצלת, 'פסקי רבינו אליהו מלונדריש', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי משה סוויפט, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשמ"ו, עמ' טו-מ >נדפס גם בידי הנ"ל, מוריה, שנה טו, גליון א-ב (תשמ"ו), עמ' ז-כא; שם, גליון ג-ד (תשמ"ז), עמ' ה-יט.

א"י חבצלת, 'פסקי הר"מ מלונדריש', ספר זיכרון חסד לאברהם, למיוחד שבחבורה הר"ר אברהם לב ז"ל, בעריכת א' ברגר, בני ברק תשמ"ט, עמ' מ-מו >סדר העמודים משובש, וצריך להיות: מ-מג, מה, מד, מו. סי' ה (עמ' מד והמשכו בעמ' מו) נדפס שוב בצורה מתוקנת בידי י' בוקסבוים וא' חבצלת, 'תשובת רבינו אליהו מלונדריש זצ"ל בדין מוסר ממון חבירו', ספר זכרון גבורות יצחק, לכבודו ולזכרו של הרב יצחק יואל הלוי ברנשטיין, בעריכת מ"ע ברנשטיין, [ירושלים תשנ"ה], עמ' יג-טז.

פסקי רבנו יקר מביאנא

מ' הרשלה, 'פסקי רבנו יקר מביאנא מתוך כתב-יד', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי חיים שמואלביץ, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תש"ס, עמ' רפג-רצא.

פסקים וחליפת שו"ת לרבינו אלעזר מטרשקון

רבינו אלעזר מטרשקון: פסקים וחליפת שו"ת עם רבותיו בפרובאנס, יוצא לאור בפעם הראשונה על פי כמה כתבי יד, מהדורת ד' הולצר, ירושלים תשמ"א.

פסקים ופירושים ממהרי"ל ובני דורו

י"מ פלט, 'פסקים ופירושים ממהרי"ל ובני דורו', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי יעקב בצלאל ז'ולטי, בעריכת י' בוקסבוים, ירושלים תשמ"ז, עמ' נא-ננה.

(192) פסקים לר"י הזקן

ראה בהשלמותינו למחלקה חמישית מדור ב: שו"ת הראשונים.

(193) הפקדון לרס"ג

תורתן של גאוניס: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ב, עמ' 229-244 >צילום מאמרו של פרידלנדר* >.

(194) הפרדס לרע"י

*I.L. Szper, *REJ*, 79 (1924), pp. 215-218 >ביקורת על מהדורת ערנרייך* >.

הפרדס ותרומת הפרדס לר' אשר ממונתשון

ספר הפרדס לרבינו אשר ב"ר חיים ממנתשון תלמיד רבינו יהודה בן רשב"א על הלכות ברכות, ספר השולחן לרבינו חייא ב"ר שלמה מברצלונה... וספר מצות זמניות לרבינו ישראל ב"ר יוסף מטוליטולה, יוצאים בפעם הראשונה עפ"י כתבי יד עם הערות ומראה מקומות, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשמ"ד, עמ' א-רל, ושם בהקדמה, עמ' 6, 10. ספר הפרדס ותרומת הפרדס לרבנו אשר בן רבי חיים נבי"ו ממונתשון, יוצא לאור בפעם הראשונה מתוך כתבי-יד עם מקורות, ציונים, ביאורים ומבוא, מהדורת מ"ל קצנלנבוג, ירושלים תשמ"ה.

(195*) פרק זרעים

מ' ברגמן, 'קטע קדום של אבות דרבי נתן מתוך מגילה', תרביץ, נב (תשמ"ג), עמ' 218-219; נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 205, ושם בהערות 59-60.

(196) צדה לדרך

ט' כצמאן, 'פרוש ברכת המינים מספר צדה לדרך', ספר הזכרון הצבי והצדק... לע"נ... ר' גדליה צבי אורנטליכר, באר שבע תש"ס, עמ' עא-עד.
ש' איזלברג, 'הספר "צידה לדרך" ומחברו, ר' מנחם בן הקדוש ר' אהרון בן זרח', דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות, כרך ג, ירושלים תשל"ז, עמ' 15-30 >נדפס שנית בספרו בנתיבי אשכנז: מחקרים בקורות יהודי אירופה בימי הביניים, ניו יורק תשס"א, עמ' 204-226.

M.A. Friedman, 'Menahem ben Aaron ibn Zerah's Anti-Polygyny Torah Commentary from the Geniza', *Minhah le-Nahum, Biblical and Other Studies Presented to Nahum M. Sarna*, ed. M. Brettler and M. Fishbane, Sheffield 1993, (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, 154), pp. 103-116.

(197) צרור החיים לר' חיים מטודילה

קובץ שמוש חכמים, ה: שבת, בני ברק תש"ס, עמ' א-רד >דפוס צילום של מהדורת ירושלים* <.

צרור הכסף לר' חיים מטודילה

צרור הכסף לרבינו חיים ב"ר שמואל למשפחת בן דוד מעיר טודילה תלמיד הרשב"א ותלמיד רבינו פרץ, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשמ"ד.
נ' פורת, "'צרור הכסף" הקצר - מחברו', צפונות, שנה א (תשמ"ט), גליון א, עמ' ס-סא.
[A.] Jellinek, 'Literarische Berichte', *MGWJ*, 2 (1853), pp. 245, 286-287.

קובץ הלכות תפילה ומועדות לאחר מתלמידי רבינו יונה

י' תא-שמע, 'קובץ הלכות תפילה ומועדות לאחד מתלמידי רבינו יונה', קבץ על יד, סדרה חדשה, ספר יג (כג) [תשנ"ו], עמ' 271-296 >חלק מהחבור (עמ' 285-289) נדפס גם בתוך: תיקון חג הפסח לתלמידי רבינו יונה וחכמי קטלוניה, תפילות החג ופירושן, ההגדה ופירושה, הלכות ומנהגות, מהדורת א' שושנה וי"ש שפיגל, ירושלים תשנ"ז, עמ' טו-מח, ושם במבוא, עמ' 9-18 <.

(201) קרית ספר לר' משה בר' יוסף מטראני

ד' מצגר, 'הגהות המבי"ט על ספרו קרית ספר', מוריה, שנה ח, גליון ח-ט (תשל"ט), עמ' יד-כח.
'השמטות והוספות על ספר "קרית-ספר"', מקבציאל, כד (תשנ"ז), עמ' כט-לט.

(202) ראבי"ה

ספר ראבי"ה הוא אבי העזרי לרבינו אליעזר בן רבינו יואל הלוי ז"ל, סימנים תתצד-תתקיט, נדפס מחדש עפ"י כת"י בי"ד לונדון עם השואות לשאר כתבי יד, מהדורת ד' זבליצקי, בני-ברק תשס"א >'וי"ל לע"ע בשבעים וחמישה טפסים, כהכנה למהדורה השלמה של ספר ראבי"ה השלם'; ספר ראבי"ה... תשובות ובאורי סוגיות בענינים שונים, שני כרכים, מהדורת הנ"ל, בני-ברק תשמ"ט-תש"ס >סי' תתקכ - אלף מז; ספר ראבי"ה... למסכת עבודה זרה, מהדורת הנ"ל, בני-ברק תשל"ו >סי' אלף מח - אלף פ; ספר ראבי"ה...

למסכתות חולין, זבחים, מנחות (הלכות ס"ת, מזוזה, תפלין וציצית) והלכות אזהרת כהנים, בכורות ונשיאת כפים, מהדורת הנ"ל, בני-ברק תשל"ו <סי' אלף פא - אלף קנח>. ש' עמנואל, 'קטעים מסדר בנין בית שני לראבי"ה', המעין, כרך לד (תשנ"ד), חוברת ד, עמ' 17-11.

(203) ראומה

שזח"ה, 'מכתב ר' דוד ראש הגולה עם חתימות החכמים הסרים אל משמעתו, ומכתבי ר' שמואל בר' דניאל הכהן ראש הישיבה', גנזי נסתרות, ג (תרל"ב), עמ' 115, הערה 2.*
L. Ginzberg, *Geonica*, I, New York 1909, pp. 154-157.

(204) ספר ריב"ן

י' ברומר, 'הערה', עלי ספר, ח (תש"ס), עמ' 158.
ספרי פסקים קדמונים בהלכות איסור והיתר, ירושלים תשמ"ב <דפוס צילום, בצורה מתוקנת, על פי מאמרו של ברומר>.
'הלכות טריפות לרבינו יהודה ב"ר בנימין הרופא למשפחת ענויים', בתוך: שיטת הקדמונים על מסכת חולין, מהדורת מ"י בלוי, ב, ניו יורק תש"ן, עמ' רפה-שו.
השווה: הלכות שחיטה לר' יהודה בר בנימין (לעיל מס' 70).

(206) רוקח

ספר רוקח, מוגה ומתוקן עפ"י כת"י ודפוסים ראשונים עם מ"מ הערות והשוואות, מהדורת י"א ראזענפעלד, שני כרכים, ניו יורק תשנ"ח-תש"ס <הקדמה והלכות חסידות; הלכות תשובה>.
I.G. Marcus, 'The Organization of the *Haqdamah* and *Hilekhot Hasiduth* in Eleazar of Worms' *Sefer ha-Roqeah*', *PAAJR*, 36 (1968), pp. 85-94
I.G. Marcus, 'Hasidei Ashkenaz Private Penitentials: An Introduction and Descriptive Catalogue of their Manuscripts and Early Editions', in: J. Dan and F. Talmage (eds), *Studies in Jewish Mysticism*, Cambridge, Massachusetts 1982, pp. 62-69 <כתבי היד של הלכות תשובה>.
ש' עמנואל, 'חיבוריו ההלכתיים של ר' אלעזר מוורמייזא', תעודה, טז-יז (תשס"א), עמ' 224-222, 254-250.

רשימות תלמיד בבית מדרש הרמב"ם

מ"ע פרידמן, 'רשימות תלמיד בבית מדרש הרמב"ם באמונות ודעות ובהלכה', תרביץ, סב (תשנ"ג), עמ' 523-583.

(207) השבועות לרב האי גאון בחרוזים

ש' אברמסון, 'שני פרקים ממחקר על ספר "שערי שבועות"', סיני, קד (תשמ"ט), עמ' קכד-קמב.
ראה גם: שערי דיני ממונות ושערי שבועות בחרוז לרב האי גאון (להלן מס' 224).

(208) שבלי הלקט

שבלי הלקט החלק השני, הוסד על פי כתבי יד ישנים גם חדשים, מהדורת ש' חסידה, ירושלים תשמ"ח <סי' א-מט>.
ש' חסידה, 'תשובה לרבנו חננאל בדין המקדש אחת משלש אחיות ולא פירש אם נאסר בשלשתן', מוריה, שנה כ, גליון ח-ט (תשנ"ה), עמ' ג-ז.

ש' עמנואל, 'תשובות חכמי אשכנז בהלכות צדקה', המעין, כרך מא (תשס"א), חוברת ב, עמ' 16, סי' א.
 י"י דושינסקי, 'הלכות שמחות בס' שבלי הלקט ובס' תניא רבתי', תלפיות, כרך ה, חוברת ג-ד (תשכ"ג), עמ' 404-419; שם, כרך ט, חוברת א-ב (תשכ"ה), עמ' 277-293.
 המאסף (ירושלים), שנה ח (תרס"ג), כרך א, חוברת ג, סי' כט, דף לט ע"ב-מב ע"א; שם, חוברת ו, סי' מט, דף עה ע"א-עח ע"א* >הערות הרב יעקב בן ציון הכהן לבית מרון על שבלי הלקט, מהדורת בובר, סי' שכד-שמז, קסז-קפח.<
 תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ו, עמ' 26-32 >צילום מתוך ספרו של גינצבורג*.<
 י"מ תא-שמע, 'ספר שבלי הלקט' וכפיליו, איטליה, יא (תשנ"ה), עמ' מז-נא.
 י"ד ולר, 'ספר שבלי הלקט', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' יג-כד.
 ראה עוד להלן, מחלקה שביעית, עמ' תקה מס' 486: פירוש ההגדה של פסח לר' צדקיה הרופא.

(209) שחיטות ובדיקות לר' יעקב ווייל

השווה: בדיקות לר' יעקב ווייל (לעיל מס' 21).
 נדפס גם בתוך: מנהגי מהרי"ל (לעיל מס' 128).
 י"א דינרי, חכמי אשכנז בשלהי ימי-הביניים, ירושלים תשמ"ד, עמ' 287-296.

שחיטות ובדיקות אשכנזיות

'שחיטות ובדיקות אשכנזיות', פעמי יעקב, שנה ט (תשנ"ח), קונט' א (מ), עמ' ו-מא.
 'בדיקות דתרי קרומי המכונה "בדיקות ישנים" או "בדיקות אשכנזיות"', שם, שנה יב (תשס"א), קונט' מו-מז, עמ' ז-טו.

(212) ספר השטרות לרב האי גאון

ש"א ורטהימר, 'נוסח שטר זביני עבדא וגט מיאון מספר כתאב אל שטרות לרבינו האיי גאון זצ"ל', בספרו: גנזי ירושלים, ג (תרס"ב), דף ג ע"א-ע"ב; גנזי ירושלים: תורתן של גאונים וקדמונים מתוך כתבי יד הגניזה שבמצרים, מהדורת ש"א ורטהימר; מהדורה חדשה עם הוספות מכתבי-יד, מילואים ותיקונים מאת א"י ורטהימר, א, ירושלים תשמ"ב, עמ' פח-צ, ושם במבוא, עמ' מו-מח.
 צ' גרונר, 'מספרי הלכה שלגאונים', עלי ספר, טו (תשמ"ח-תשמ"ט), עמ' 31-33; הנ"ל, 'תיקונים', שם, טז (תש"ן), עמ' 188.

(213) השטרות לר' יהודה ברצלוני

L. Ginzberg, *Geonica*, I, New York 1909, pp. 190 >מפתח לתשובות הגאונים בספר. דפוס צילום בתוך: תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ו, עמ' 25.<
 ש"א שטרן, סדר שמיטת כספים כהלכתה, בני-ברק תשנ"ד, עמ' שכו-שכט >שטר ארבעים ושמונה.<

(214) ספר השטרות לרב סעדיה גאון

ש' אסף, 'ספר השטרות של רב סעדיה', רב סעדיה גאון - קובץ תורני-מדעי, בעריכת י"ל פישמן [מיימון], ירושלים תש"ג, עמ' סה-צז; הנ"ל, 'תוספת לספר השטרות של רב סעדיה', שם, עמ' תרעד-תרעו.*

מ' בן-ששון, 'שרידי מספר העדות והשטרות לרב סעדיה גאון', שנתון המשפט העברי, יא-יב (תשמ"ד-תשמ"ו), עמ' 135-278.
 תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ב, עמ' 7-194 >דפוס צילום של שני מאמריו של אסף, מאמרו של בן-ששון ומאמרם של שייבר והאן* <.

(215) שטרות עתיקים מן הגניזה

י' ריבלין, שטרי קהילת אליסאנה מן המאה האחת-עשרה, רמת-גן תשנ"ה.

תקון שטרות <ממחברים שונים>

- י' ריבלין, 'טופסי שטרות בש"ס כתב-יד מינכן', שנתון המשפט העברי, כ (תשנ"ה-תשנ"ז), עמ' 281-348.
- ש"א שטרן, 'תיקון שטרות מבית מדרשם של רבותינו הגאונים והראשונים', נתיבות תורה, א (תשנ"ב), עמ' סב-סח; הנ"ל, סדר שמיטת כספים כהלכתה, בני-ברק תשנ"ד, עמ' שכו, שצב-שצה.
- ש"א שטרן, סדר כתובה כהלכתה, בני ברק תשנ"ג, עמ' רטז-רנו >לקט מחיבורים שונים<; הנ"ל, 'נוסח "כתובה דאירכסא" ו"כתובה דאישתכח בה טעותא" לרבינו המהר"ם מרוטנבורג', מוריה, שנה יט, גליון א-ב (תשנ"ג), עמ' ג-ו >נדפס גם בידי הנ"ל, קובץ תורת משה, ב (תשנ"ג), עמ' י-יד<; הנ"ל, 'מבית מדרשו של המהר"ם מר"ב בענין כתובת גיורת או שתוקית', קובץ תורת משה, ד (תשנ"ח), עמ' יב-יג.
 ראה גם: ארחות חיים (לעיל מס' 16).

השולחן לר' חייא בר שלמה

ספר הפרדס לרבינו אשר ב"ר חיים ממנתשון... ספר השולחן לרבינו חייא ב"ר שלמה מברצלונה תלמיד הרשב"א על הלכות ברכות ק"ש תפלה ותענית וספר מצות זמניות לרבינו ישראל ב"ר יוסף מטוליטולה, יוצאים בפעם הראשונה עפ"י כתבי יד עם הערות ומראה מקומות, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשמ"ד, עמ' רלא-שצה, ושם בהקדמה, עמ' 6-7, 10.
 ש"א שטרן, הגדה של פסח עם פירושו הראב"ן, בני ברק תשמ"ה, עמ' קסא-קסח, ושם במבוא, עמ' 19 >סדר ליל פסח<.
 ראה גם: ספר המנהגות (לעיל מס' 134).

(218) שלחן ערוך

שלחן ערוך השלם, הוצאת מפעל שלחן ערוך השלם, מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ד-תשס"א, כרכים א-ג, ו, ט-י, יד >אורח חיים, סי' א-רמא, תכט-תצד<; יורה דעה, סי' א-ס, קפג-רב<.

טור ושלחן ערוך יורה דעה, עם כל המפרשים אשר נדפסו מקדם, סודר ונדפס מחדש ברוב פאר והדר, מוגה ומתוקן ונוספו בו רבבות ציוני מראי מקומות חדשים ועוד הוספות ומעלות רבות, הוצאת מפעל הטור והשו"ע השלם, מכון ירושלים, חמישה כרכים, ירושלים תשמ"ז-תשמ"ט >סי' סא-קיא, קפג-ר<.

טור ושלחן ערוך אורח חיים... מוגהים ומתוקנים ברב העיון על פי דפוסים ראשונים וכתבי יד, בתוספת מראי מקומות ופענוח ראשי תיבות, חמישה כרכים, הוצאת ספרים הדרת קודש, מונטריוול וניו יורק תשנ"א-תשס"א >סי' קנז-שיב. הכרכים נדפסו שלא על פי הסדר: סי' רמב-רסח בשנת תשנ"א (ושבו בשנת תשנ"ט), סי' רב-רמא בשנת תשנ"ד, סי' קנז-רא בשנת תשנ"ז, סי' רסט-שה בשנת תשנ"ט, סי' שו-שיב [מהדורא קמא, בלתי מוגה כל הצורך] בשנת תשס"א<.

שלחן ערוך חשן המשפט עם פירושי גדולי הדורות כפי שנדפסו במהדורות קודמות, בהגהה מדויקת עם השלמות והוספות, מהדורת א' קבלקין, הוצאת מורשה להנחיל, ששה כרכים, ירושלים תשנ"ב-תשס"א <סי' א-קפח>.

שלחן ערוך אבן העזר השלם, הוצאת מכון ראש פינה, ירושלים תשנ"ו-תש"ס, כרכים א, ד-ה <סי' א-יז, קיט-קנד>.

י"י וורעשנער, סדר יעקב על מסכת עבודה זרה, א, ירושלים תשמ"ח, עמ' תיד <קצת תיקונים בגירסת הדפוס בשו"ע יו"ד סי' קי"ב עד סי' קנ"ח, ע"פ שו"ע... וניציא של"ד... וע"פ שו"ע... קראקא ש"ס>.

א' ברגר, 'מהדורת אמשטרדם ת"א', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' פה-צ. י"ד ולר, 'מהדורות שו"ע קדומות שבספריית אוצר אליהו', זכור לאברהם: קובץ תורני, תשנ"ו, עמ' צג-ק.

השנים לרב יהודה הכהן ראש הסדר

ספר הבגרות לרב שמואל בן חפני גאון וספר השנים לרב יהודה הכהן ראש הסדר, מהדורת מ"ת מיטשם לבית יורה, תרגמה מן המקור הערבי מ' פרנקל, ירושלים תשנ"ט.

(222) שערי ברכות לרב שמואל בן חפני גאון

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 143-155 <דפוס צילום מתוך אוצר הגאונים*>.

א' שטולברג, 'ברכת האירוסין – גדרה וגלגולי נוסחאותיה', הגיגי גבעה: שנתון המכללה הדתית לחינוך גבעת ושינגטון, תשנ"ו, עמ' 85-87 <קטע גניזה>.

שערי שחיטה ובדיקה לרב שמואל בן חפני גאון

ב"מ לוין, 'שער בדיקת הבשר מן החלב ומן הגידין משערי הגאון רבי' שמואל בן חפני ז"ל', גנזי קדם, ב (תרפ"ג), עמ' 16-18.

ש' עמנואל, 'שערי שחיטה וטריפות לרב שמואל בן חפני גאון', קרית ספר, נט (תשמ"ד), עמ' 962-966 <דפוס צילום בתוך: מגנזי המכון לתצלומי כתבי היד העבריים, בעריכת א' זוד, ירושלים תשנ"ו, עמ' 87-90>.

נ"צ הילדסהיימר, 'שערי שחיטה ובדיקה לרב שמואל בן חפני גאון', מוריה, שנה טו, גליון ז-י (תשמ"ז), עמ' יז-לא.

תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 156-158, 303-322 <צילום מאמריהם של לוין, עמנואל והילדסהיימר>.

(223) שערי דורא

שערי דורא השלם... מראה מקומות ציונים ושנויי נוסחאות וחילופי גירסאות מכ"י בתי עקד מאירופא, מהדורת י"נ פרייליך, שני כרכים, וראנוב ת"ש-תש"א <סי' א-צב>; דפוס צילום, ירושלים תשמ"ג*.

ד' פרענקיל, 'דקדוקי ספרים', עלים לביבליוגרפיה וקורות ישראל, ב (תרצ"ה-תרצ"ו), עמ' 93 <על שני טפסים של דפוס קושטא ש"ג>.

א"א פרנקל, 'אגרת כללות איסור והיתר' לרבינו אברהם כ"ץ זצ"ל, אור עולם, קובץ... לכבודו של... אדמו"ר... מנחם מענדל שניאורסאהן, כפר חב"ד תשנ"ה, עמ' 36-42.

(224) שערי דיני ממונות ושערי שבועות

ד' דומב, 'שערי דיני ממונות ושערי שבועות לרבינו האי גאון זצ"ל בחרוז ובמשקל (ארגוזה לרבינו האי גאון בדינין ושביעית!)', ספר זיכרון חסד לאברהם, למיוחד שבחבורה הר"ר אברהם לב ז"ל, בעריכת א' ברגר, בני ברק תשמ"ט, עמ' ט-לב; הנ"ל, 'שיר משפטי שבועות לרב האי גאון', ספר נצר מטעי על מסכת בבא מציעא, ספר זכרון... לזכרו... של... נתן צבי ראקאו, ירושלים תשנ"א, עמ' יט-סא >דפוס צילום של שני המאמרים בתוך: תורתן של גאוני: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ה, עמ' 360-423.<
ראה עוד: ספר השבועות לרב האי גאון בחרוזים (לעיל מס' 207).

(225) שערי שמחה

הלכות הרי"ץ גיאת ספר שערי שמחה... עם מקורות ביאורים והערות יצחק ירנן מהגאון... רבי יצחק דב הלוי באמבערגער, יוצא לאור במהדורה ועריכה מחודשת... עם הוספות, תיקוני טעויות ועוד מעלות רבות, מכון חתם סופר, שני כרכים, ירושלים תשנ"ח.
ספר קדש הלולים לה' לליל כל נדרי, כולל... הלכות יום כפורים להרב רבי יצחק בן גיאות, בתוך: מחזור >עם תרגום לגרמנית<, מהדורת ש"ז שטרן, וינה 1859, כרך ג: מחזור לליל כל נדרי, עמ' 139-143 => שערי שמחה*, ח"א, עמ' נט-סה.<
רבינו יצחק אבן גיאת על פרק לולב הגזול, עם הערות "יצחק ירנן" מאת הרב יצחק דוב הלוי במברגר זצ"ל מווירצבורג, נערך בסדור חדש לדפי המסכת לפי מקורות כתבי יד עתיקים עם השלמות ותיקונים והערות, מהדורת יקותיאל כהן, בתוך: סוכת דוד על מסכת סוכה, אוצר כת"י חידושים וביאורים, בני ברק תשנ"ט, עמ' א-מט.
א' הכהן, 'התלמוד הירושלמי בתורת חכמי ספרד הראשונים', שנתון המשפט העברי, יח-יט (תשנ"ב-תשנ"ד), עמ' 175-176 >קטע הלכות הרי"ץ גיאת מן הגניזה הקהירית<.
ש' אברמסון, 'רב יוסף ראש הסדר', קרית ספר, כו (תש"י), עמ' 87, הערה 47.
ראה גם: הלכות פסחים לר' יצחק ו' גיאת (שרי האלף, מס' 64).

(226) השותפות והעיסקה לרב שמואל בן חפני גאון

תורתן של גאוני: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ ישראל שנאספו מתוך קבצים וכתבי עת, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, ירושלים תשנ"ב, ד, עמ' 95-142 >צילום מאמריהם של פרידלנדר ולוין*.<

התדיר

שיטת הקדמונים, כוללת כללי המצות לרבינו יוסף גיקטילייא... ספר התדיר לרבינו משה ב"ר יקותיאל מרומי, פסקי רבינו יוסף תלמיד רבינו שמואל הרואה מבאמבערג, פסקי שכל טוב לרבינו מנחם ב"ר שלמה, יוצא לאור בפעם הראשונה עפ"י כתבי יד עם הערות ומראה מקומות, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשנ"ב, עמ' קעט-שיח, ושם בהקדמה, עמ' 5.
ש"א שטרן, סדר ארוסין ונשואין לרבותינו הראשונים, בני ברק תש"ן, עמ' כב-כט, עו-פא >לא נדפס במהדורת בלוי<; הנ"ל, סדר קידוש והבדלה לרבותינו הראשונים, בני ברק תשנ"ב, עמ' ט-טז, ע-עג >מהדורת בלוי, עמ' קעט-קפ, קצח-רב<; הנ"ל, 'קטעים מ"ספר התדיר" בעניני איסור והיתר', צפונות, שנה ג (תשנ"א), גליון ג (יא), עמ' טז-יח >מהדורת בלוי, עמ' שט-שי<; ש"א שטרן וש"י שטרן, 'ספר התדיר לרבינו משה בן רבי יקותיאל מן האדומים', קובץ תורני אבן ישראל, בני ברק תשנ"א, עמ' לא-מה >מהדורת בלוי, עמ' שיא-שיב ועמ' שט. החלק האחרון (עמ' מב-מה) פותח באמצע משפט.<

(227) תולדות אדם וחווה

A. Marx, 'A New Collection of Manuscripts', *PAAJR*, 4 (1933), p. 151 = idem, *Bibliographical studies and notes on rare books and manuscripts in the library of the Jewish Theological Seminary of America*, New York 1977, p. 427
 ב' תאומים פרנקל, 'אמרי ברוך', סיני, מד (תשי"ט), עמ' תט-תי >הגהות על הספר. נדפס גם בספרו עמק הלכה, ירושלים תשמ"ח (בתוך: קובץ ברוך טעם, ב), עמ' כב-כג.
 י"ד זינצהיים, 'הגהות על ספר "תולדות אדם וחווה" לרבינו ירוחם', מוריה, שנה כ, גליון ג-ד (תשנ"ה), עמ' כא-כו.
 מ' אויש, 'ספרי רבינו ירוחם בן משולם', מוריה, שנה כא, גליון ג-ד (תשנ"ז), עמ' ח-יג.

(229) תורת האדם

תורת האדם, סוזר והוגה מחדש על פי כתבי יד ודפוסים ישנים עם תיקונים והוספות רבות, בתוך: חדושי הרמב"ן ברכות וסדר מועד, המרכז לחינוך תורני זכרון יעקב, [זכרון יעקב] תשנ"ד.
 לקוטי חידושי הרמב"ן מס' תורת האדם, בתוך: כל חדושי הרמב"ן, חלק ראשון על סדרי מועד ונשים, מהדורת א"ז מלצר, ירושלים תרפ"ח, לאחר מסכת ברכות ולאחר מסכת מגילה. ב' ריצ'לר, 'כתבי היד של ס' תורת האדם לרמב"ן', קורות, שנה ח, חוב' ז-ח (תשמ"ג), עמ' 218-217 >נוסח אנגלי של המאמר: שם, חלק לוועזי, עמ' 265-267; ש' אשכנזי, 'ההוצאות המודפסות של ס' תורת האדם לרמב"ן', שם, עמ' 219-221.

(230) תורת הבית

תורת הבית הארוך והקצר... ועליו בדק הבית... משמרת הבית... ע"פ כתבי יד והדפוסים הראשונים, מהדורת ח"ג צמבליסט, ארבעה כרכים, תל אביב תשנ"ג-תש"ס >בתים א-ד.
 תורת הבית הארוך והקצר לרבנו שלמה ב"ר אברהם אדרת, עם השגות "בדק הבית" לרבינו אהרן הלוי - הרא"ה ועם "משמרת הבית" לרשב"א, יו"ל על-פי כתבי-יד ודפוסים ראשונים, בצירוף ציוני מקורות, מקבילות, הערות ובאורים, מהדורת מ' ברוך, כרכים ב-ג, ירושלים תשנ"ה-תש"ס >בתים ז-ז ושער המים. שערים ג-ד של הבית השביעי יצאו לאור גם בנפרד, ירושלים תש"ן.
 תורת הבית הארוך והקצר... הלכות שחיטה, בצרוף תשובותיו בהלכות אלו, עם הערות וביאורים חלוני הבית, מהדורת י' אינגבער, ניו יורק תשל"ח.
 תורת הבית הארוך והקצר... והחונים עליו בדק הבית... ומשמרת הבית... הבית השביעי בית הנשים, יוצא לאור בדפוס חדש... עפ"י כתבי יד עתיקים ומנוקה מטעויות והשמטות המרובות שבדפוסים הקודמים... עם מראי מקומות לש"ס וראשונים, ציונים לשו"ע ופוסקים, ביאורים והערות מגדולי המפרשים, מהדורת א"י בינשטוק, ירושלים תשנ"ה.
 תורת הבית להרשב"א ז"ל: הבית הששי בית הקדושה, בתוך: א"י יונגרמן, מעשה איש, כולל חידושים וביאורי סוגיות בעניני ידים, בני ברק תש"ס, עמ' ז-כה.
 מ"ח קלרברג, קונטרס מפתח לבית... מפתח מפורט לספר תורת הבית... בדק הבית... וספר משמרת הבית... כולל המקורות בשני התלמודים, בבלי וירושלמי; משניות, סדרי זרעים וטהרות; תוספתא; וראשונים, רש"י, תוספות, רי"ף, רמב"ם, ורמב"ן, בני ברק תשמ"ז.
 רבי דוד פרידמן זצ"ל אבד"ק קארלין, 'הערות על ספר תורת הבית להרשב"א ז"ל ומשמרת הבית ובדק הבית', קובץ בית אהרן וישראל, יד (תשנ"ט), גליון ג (פא), עמ' יז-כד.

(235) תניא

תניא רבתי... יוצא לאור במהדורה משוכללת והגהה מדויקת, מהדורת ג' פעלדער, שני כרכים, ניו יורק תשל"ו-תש"ס >סי' א-ט.*
 י"ה ש[נור], החלוץ, א (תרי"ב), עמ' 120-123.
 ראה עוד: שבלי הלקט (לעיל מס' 208).

(236) תקנות

L. Finkelstein, *Jewish Self-Government in the Middle Ages*, New York 1924
 אנציקלופדיה תלמודית לעניני הלכה, בעריכת ש"י זיון, כרך יז, ירושלים תשמ"ג, עמ' תשנז-תשעב.
 שאלות ותשובות רבי יהודה מילר, מהדורת ש' שווארץ וש' בקר, חלק ראשון, ירושלים תשמ"ג, סי' רד, עמ' תיב-תטו.
 ש"א שטרן, 'תקנת הקהלות בעניני כתובה ואלמנה', קובץ תורת משה, ד (תשנ"ח), עמ' ט-יא;
 הנ"ל, 'רבינו פרץ: תקנה בענין הכאת נשים', שם, עמ' יא-יב.

(237) התרומה

ספר התרומה... י"ל עם הרבה תיקונים והערות שנעשו ע"י רב אחד שליט"א, ירושלים תשמ"ג >דפוס צילום של מהדורת ורשה תרנ"ז, עם תיקונים והערות בשולי הדף, חלקם על פי דפוס ראשון וציטוטים בראשונים וחלקם מסברה.<
 ספר התרומה לרבינו ברוך מגרמיזא הלכות גיטין, ע"פ דפוס ראשון שנת רפ"ג וכמה כתבי יד, בתוך: מחדושי בעלי התוספות למסכת גיטין, מהדורת י' סג, טורונטו תשמ"ט, עמ' קלג-קעד.
 שמ"מ שניאורסון, 'השמטה מספר התרומה לרבינו ברוך מגרמיזא בעל התוס', כבוד חכמים עטרת פז, קובץ מיוחד... לכבודו ולזכותו של... אדמו"ר מרן מנחם מענדל שניאורסאהן מליובאוויטש, כפר חב"ד תשמ"ט, עמ' לז-לט.
 'ספר סיני לרבנו אברהם אחי המהר"ם מרוטנבורג (כת"י בד"צ לונדון)', שרידים, יא (תש"ן), עמ' ה-ז >מתוך קיצור ספר התרומה.<
 י"ח סופר, ברית יעקב, א, ירושלים תשמ"ה, עמ' מו, שם.
 ש' עמנואל, 'ואיש על מקומו מבואר שמו': לתולדותיו של ר' ברוך בר יצחק, תרביץ, סט (תש"ס), עמ' 440-423.

(237*) התרומות

ספר התרומות לרבינו שמואל בן יצחק הסרדי עם פירוש גידולי תרומה לרבינו עזריה פיג'ו, יו"ל במהדורה מתוקנת עפ"י כתב יד ודפוסים ישנים עם הערות הארות שינויי נוסחאות מראי מקום סיכומי שיטות מבוא ומפתחות, מהדורת א' גולדשמידט, שני כרכים, ירושלים תשמ"ח.

(238) תשב"ץ

ספר תשב"ץ, ניו יורק תש"ל >דפוס צילום של מהדורת למברג 1858, בתוספת הערות בסוף הספר.<
 מ"ר ליהמן, 'מחזור כתב-יד ליהמן והתשב"ץ שבתוכו', קבץ על יד, ספר היובל: סדרה חדשה, ספר יא (כא), חלק א (תשמ"ה), עמ' 179-212.
 ספר תשב"ץ קטן נוסחת מהר"ם מינץ ובית יוסף, מופיע לראשונה מתוך כתב-יד בתוספת... הערות ומראי מקומות; הוספות רבות ע"פ כתבי-יד, מהדורת שמ"מ שניאורסון, הוצאה שניה עם הוספות ותיקונים, ירושלים תשמ"ג >קונטרס לדוגמא, הלכות פסח. 'יצא לאור ב-30 עותקים'.<
 שמ"מ שניאורסון, 'קטעים חדשים מתשב"ץ קטן', כבוד חכמים עטרת פז, קובץ מיוחד... לכבודו ולזכותו של... אדמו"ר מרן מנחם מענדל שניאורסאהן מליובאוויטש, כפר חב"ד תשמ"ט, עמ' לב-לו.

שמ"מ שניאורסון, 'רבינו שמשון ב"ר צדוק בעל התשב"ץ - לקט פסקי הלכה', ספר היובל קרנות צדי"ק... לכבודו ולזכותו של... רבי מנחם מענדל שניאורסאהן שליט"א מליובאוויטש בהגיעו בע"ה לשנת התשעים, כפר חב"ד תשנ"ב, עמ' לא-לח.

שמ"מ שניאורסון, סדר הסליחות והתפלות דרבנו מאיר ז"ל מרוטנבורג בשבוע שלפני ראש השנה, בימי ראש השנה, בעשרת ימי תשובה וביום הכפורים, מלוקטים מספרי תלמידיו בעל הגהות מיימוניות... וספר תשב"ץ... כת"י נוסחת מהר"ם מינץ ומרן הבית יוסף ז"ל וצילום תשב"ץ דפוס ראשון (קרימונא שט"ז), ירושלים תשנ"ב.

ב' האס, 'הערות ותמיהות בספר תשב"ץ (רמזים בעניני חתן וכלה)', אור ישראל: קובץ לעניני הלכה ומנהג, שנה ג (תשנ"ט), גליון ב (יד), עמ' קי-קיח.